

**T.C.
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**MEŞİHAT ARŞİVİ'NE GÖRE HALEPLİ
OSMANLI ULEMÂSI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Özkan DİNÇ**

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman HATİPOĞLU**

Hatay-2024

**T.C.
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**MEŞİHAT ARŞİVİ'NE GÖRE HALEPLİ
OSMANLI ULEMÂSI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Özkan DİNÇ**

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman HATİPOĞLU**

Hatay-2024

ONAY

Özkan DİNÇ tarafından hazırlanan **MEŞİHAT ARŞİVİ'NE GÖRE HALEPLİ OSMANLI ULEMÂSI** adlı bu çalışma jüri tarafından Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği ile **TARİH ANABİLİM DALINDA YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

08/03/2024

JÜRİ ÜYELERİ	İMZA
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman HATİPOĞLU (Tez Danışmanı-Başkan) (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)	
Doç. Dr. Mikail KOLUTEK (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)	
Doç. Dr. Tekin İDEM (Batman Üniversitesi)	

Özkan DİNÇ tarafından hazırlanan **MEŞİHAT ARŞİVİ'NE GÖRE HALEPLİ OSMANLI ULEMÂSI** adlı tez çalışmasının yukarıda imzaları bulunan jüri üyelerince kabul edildiğini *onaylarım*.

Doç. Dr. Sinan ERDOĞAN
Enstitü Müdürü

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile “**Meşihat Arşivi’ne Göre Halepli Osmanlı Ulemâsı**” konulu tez çalışmamda yer alan bilgilerin tamamının akademik kurallara ve etik ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyân ederim. Söz konusu kural ve ilkelerin gereği olarak tezde yararlandığım eserlerin tamamına uygun bir şekilde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi ayrıca beyân ederim. (08/03/2024)

İmza

Özkan DİNÇ

ÖNSÖZ

Halep Vilayeti gerek sınırlarının genişliği ve gerekse de bünyesinde barındırdığı kozmopolit yapısıyla Osmanlı toplum yapısının renkli taşlarından birini oluşturmaktadır. Halep tarih boyunca siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan birçok devletin odak noktası olmuştur. Halep'in önemli ticaret merkezlerinin kavşak noktasında bulunması, zamanla farklı dinlere inanan toplulukların dini mabetlerinin kurulmasına ve buna bağlı olarak kültürel açıdan zengin bir yer haline gelmesinde rol oynamıştır.

Bölgede hakimiyet kuran Osmanlı Devleti, kısa süre sonra eğitim ve kültür alanında gözle görülür derecede etki etmiştir. Devletin merkezinde kendi iç dinamikleri ile yetişen ulema sistemi fethedilen taşra vilayetlerinde de uygulanarak, ihtiyaç duyulan kalifiyeli eleman yetiştirme yöntemleri uygulanmıştır. Yüksek lisans tezi olarak ortaya çıkan bu çalışma, Osmanlı Devleti'nin ilmiye sınıfına mensup kişilerin bilgilerini içeren Meşihat Arşivi'ndeki Halepli son dönem Osmanlı ulemasının bilgilerini içeren dosyalar çerçevesinde ele alınmıştır. Bu dosyalardan 20 tanesinin Halep'in merkezinde dünyaya gelen ulema sınıfına mensuptur. Söz konusu 20 kişi arasında yer alan şahıslar, 1824-1889 yılları arasında yaşamışlardır ve tamamı Halep Sancağı merkezinde ilk eğitimlerini almıştır. Adı geçen ulemaya ait dosyalar günümüz Latin Alfabesine çevrildikten sonra anlamlı bir bütün oluşturması için sadeleştirme yoluna gidilmiştir.

Bu çalışma, giriş, iki ana bölüm ile sonuç ve değerlendirmeden oluşmaktadır. Girişte, konunun amaç, kapsam ve yöntemi kısaca açıklandıktan sonra birinci bölümde Osmanlı taşra eyaletleri arasında önemli bir yeri olan Halep'in Osmanlı yönetimine dahil edilmesi, burada tesis edilen idari teşkilat, bölgenin demografik yapısı ve Osmanlı ulemasının genel hatları ele alınmıştır. İkinci bölüm ise Son dönem Halepli Osmanlı uleması olan ve Halep'te doğup aldıkları eğitim ile Osmanlı ilmiye teşkilatında bulunan ulemadan 20 kişinin biyografileri incelenmiştir.

Bu çalışma, Meşihat Arşivi'de yer alan vesikalara göre Halep'te yaşamış son dönem Osmanlı ulemasının biyografilerini ele alarak, bölgenin eğitim ve kültür yapısını incelemeyi, ayrıca Halep'te doğan Osmanlı uleması ile ilgili müstakil bir çalışmayı ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmanın belirlenmesinden sonuçlanmasına kadar tecrübelerinden faydalandığım, birikim ve deneyimleriyle her türlü desteği gösteren tez danışmanım, saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Üyesi Süleyman HATIPOĞLU'na teşekkürü borç bilirim. Ayrıca lisans ve yüksek lisans eğitim hayatım boyunca üzerimde emekleri olan Doç. Dr. Mikail KOLUTEK, Doç. Dr. İsa KALAYCI'ya; yine tez yazım sürecinde desteklerini esirgemeyen değerli ağabeylerim Dr. Ahmet ÇAPARLAR'a şükranlarımı ifade etmek isterim. Son olarak tüm eğitim hayatım boyunca üzerimdeki maddi ve manevi desteklerinden dolayı annem Hatice ve rahmetli babam Camal DİNÇ ile ağabeyim Özgür DİNÇ başta olmak üzere tüm aile fertlerime minnettar olduğumu belirtmek isterim.

Hatay/2024

Özkan DİNÇ

MEŞİHAT ARŞİVİ'NE GÖRE HALEPLİ OSMANLI ULEMÂSİ

Özkan DİNÇ

Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2022

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Süleyman HATİPOĞLU

ÖZET

Bu çalışma, Osmanlı Devleti'nin önemli vilayetlerinden olan Halep'in merkez sancağında doğmuş ve sonraki süreçte almış oldukları eğitim ile ilmiye sınıfına mesup olan Halepli son dönem Osmanlı ulemasını incelemeyi amaçlamıştır. Bu çalışmanın kapsamını; 1844-1890 yılları arasında Halep'te doğmuş ve eğitimleri sonunda Halep'te veya Osmanlı Devleti'nin diğer eyalet ve sancaklarında müderris, naib, kâtip, müftü veya ilmiye sınıfının diğer çalışma alanlarında görev yaparak toplumun eğitim ve kültür seviyesindeki katkıları oluşturmaktadır.

Bu tez, giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Girişte, araştırmanın peblemi, amaç ve önemi, yöntem ve kapsamı ele alındıktan sonra çalışmanın kaynağı açısından Meşihat Arşivi ve bu alanda yapılan araştırmalar ele alınmıştır. Birinci bölüm, Osmanlı taşra teşkilatında önemli bir yere sahip olan Halep Vilayeti'nin tarihsel gelişimi ve Osmanlı idari taksimatına dahil olma süreci ele alınmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti yapısında ilmiye sınıfının temeli olan ulema sınıfının yetişme usulleri ve aldıkları eğitimin içeri hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölüm ise 1844-1890 yılları arasında Halep'te doğan ve sonraki süreçte eğitimlerine devam ederek ilmiye sınıfına mesup olan Halepli 20 kişilik Osmanlı ulemasının biyografileri ele alınarak, aldıkları eğitim süreci ele alınarak, Osmanlı ilmiye sınıfındaki katkıları ve faaliyetlerine değinilmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde Halepli Osmanlı ulemasının eğitimlerinin ilk aşamasından itibaren özellikle de dini öğretilere önem verdiği, dini öğretilerden başarılı bulunmuş ve icazet almış kişilerin daha sonraki dönemlerde bir üst medreseye devam ettiği ve ortalama 20'li yaşlarda meslek sahibi olduğu tespit edilmiştir. Birçok kurumda çalıştığı görülen ulema sınıfının geneli müderris, katip, müftü, kadı, nâib ve nâib vekili olarak görev yapmıştır. Söz konusu sınıfın kendi bölgelerinin yerel dili olan Arapça'ya hakimiyetlerinin yanı sıra Türkçe ve Farsça dillerinde de konuşabildikleri veya yazılanı okuyabildikleri anlaşılmaktadır. Genel olarak ele alındığında Halepli son dönem Osmanlı ulemasının diğer vilayet ve sancaklar da verilen eğitime benzer bir eğitim aldığı ve sonraki süreçte de benzer

istihdam alanlarında çalıştığı görülmektedir.

ANAHTAR KELİMELER

İlmiye Sınıfı, Halep, Meşihat Arşivi, Ulema

ALEPPO'S OTTOMAN ULEMA ACCORDING TO MEŞİHAT RECORDS

Özkan DİNÇ

History Department, Master's Thesis, 2022

Supervisor: Asst. Prof. Süleyman HATİPOĞLU

ABSTRACT

This study aimed to examine the last period of Ottoman scholars from Aleppo, who were born in the central sanjak of Aleppo which was one of the important provinces of the Ottoman Empire and belonged to the ilmiye institution, with the education they obtain in the next period. The scope of this study; comprises the contributions of scholars born in Aleppo between 1844 and 1890 to the education and cultural level of the society by serving in other fields of study such as mudarris, naib, clerk, mufti, or ilmiye institution in Aleppo or other provinces and sanjaks of the Ottoman Empire at the end of their education.

This thesis consists of an introduction and two main parts. In the introduction part, the problem of the thesis, the purpose, importance, method, and scope of the research discussed, the Meşihat Archive materials, and the works by researchers in this field discussed in terms of the source of the study. In the first part, the historical development of the Province of Aleppo, which has an important place in the Ottoman provincial organization, and the process of its inclusion in the Ottoman administrative division have been discussed. In addition, information about the training methods of the ulema class, which was the basis of the ilmiye class, and the content of the education they received has been given. In the second part, the biographies of 20 Ottoman scholars from Aleppo who were born in Aleppo between 1844-1890 and continued their education and entered the ilmiye class were discussed, furthermore, their educational process and their contributions and activities in the Ottoman ilmiye class were examined. As a result of the examinations, it was determined that the Ottoman scholars of Aleppo gave importance to religious teachings from the first stage of their education, that successful and licensed people continued to a higher madrasa in later periods and had a profession in their 20s on average. The general of the ulema class, who were found to be working in many institutions, served as mudarris, clerk,

mufti, kadı, naib and deputy naib. It is understood that the members of the mentioned class can speak or read the written language in Turkish and Persian as well as have the capability of the Arabic language which was the local language of their region. When evaluated in general, it was seen that the late Ottoman ulama of Aleppo received a similar education to the education given in other provinces and sanjaks, and they worked in similar employment areas in the next period.

KEYWORDS

Aleppo, Ilmiye Class, Meşihat Archive, Ulema

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
TABLOLAR LİSTESİ.....	viii
EKLER LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Problemi.....	1
2. Araştırmanın Amaç ve Önemi	1
3. Araştırmanın Yöntemi.....	1
4. Araştırmanın Kapsamı	2
5. Çalışmanın Kaynağı Olarak Bâb-1 Meşihat Arşivi ve Konu Hakkında Yapılan Araştırmalar	2

BİRİNCİ BÖLÜM OSMANLI İDARESİNDE HALEP

1.1.BAŞLANGICINDAN OSMANLI YÖNETİMİNE KADAR HALEP.....	5
1.2. OSMANLI İDARESİNDE HALEP EYALETİ.....	7
1.2.1. Halep Sancağı'nın Demografik Yapısı	12
1.2.1.1. Araplar	13
1.2.1.2. Türkler	13
1.2.1.3. Kürtler	14
1.2.1.4. Ermeniler	15
1.2.1.5. Çeçenler ve Çerkezler.....	16
1.2.2. Osmanlı Dönemi'nde Halep'teki Sosyal ve Dini Mekanlar	17
1.2.2.1. Camiler	17
1.2.2.2. Medreseler	19
1.2.2.3. Mektepler.....	20
1.2.2.4. Vakıflar.....	21
1.3. OSMANLI DEVLETİ'NDE İLMİYE SINIFI	22
1.3.1. OSMANLI ULEMÂSİ.....	24

İKİNCİ BÖLÜM HALEPLİ SON DÖNEM OSMANLI ULEMÂSİ

2.1. Bekrî Efendi	26
2.2. Şeyh Zerkâ Efendi.....	26
2.3. Muhammed Beşir Efendi	27
2.4. Abdurrahman Efendi	28
2.5. Mahmud (Mahfuz) Efendi	29
2.6. Muhammed Necib Efendi	30

2.7. Şeyh Mustafa Efendi	31
2.8. Muhammed Vahid Efendi	33
2.9. Muhammed Safvet Efendi	34
2.10. Muhammed Ali Efendi.....	35
2.11. Seyyid İbrahim Efendi	36
2.12. Şeyh Abdülkadir Efendi.....	37
2.13. Muhammed Bahaeddin Efendi.....	39
2.14. Muhammed Refet Efendi	40
2.15. Muhammed Salih Efendi	41
2.16. Osman (Zeki) Efendi.....	42
2.17. Mehmed Şefik Efendi	43
2.18. Şeyh Mehmed Nakiyüddin Efendi	44
2.19. Abdülkadir Efendi.....	45
2.20. Muhammed Ali Efendi.....	46
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	48
KAYNAKÇA	51

KISALTMALAR LİSTESİ

a.mlf.	: aynı müellif
C.	: Cilt
Ed.	: Editör
Edl.	: Editörler
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
MŞH. SAİD.	: Meşihat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ss.	: Sayfa sayısı
TDBB	: Türk Dünyası Belediyeler Birliği
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
USA	: United States of America
vd.	: Ve diğerleri
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan(lar)

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Şeyh Bekrî Efendi'nin tezkire sureti	26
Tablo 2. Muhammed Beşir Efendi'nin tezkere sureti	28
Tablo 3. Abdurrahman Efendi'nin tezkere sureti	29
Tablo 4. Mahmud (Mahfuz) Efendi'nin tezkere sureti.....	30
Tablo 5. Muhammed Necib Efendi'nin tezkere sureti	31
Tablo 6. Şeyh Mustafa Efendi'nin tezkere sureti	33
Tablo 7. Muhammed Safvet Efendi'nin tezkire sureti	35
Tablo 8. Seyyid İbrahim Efendi'nin tezkere sureti	37
Tablo 9. Şeyh Abdülkadir Efendi'nin tezkere sureti.....	39
Tablo 10. Muhammed Bahaeddin Efendi'nin tezkire sureti	40
Tablo 11. Muhammed Refet Efendi'nin tezkere sureti	41
Tablo 12. Osman (Zeki) Efendi'nin tezkire sureti.....	43
Tablo 13. Mehmed Şefik Efendi'nin tezkire sureti	44
Tablo 14. Şeyh Mehmed Nakiyüddin Efendi'nin tezkere sureti	45
Tablo 15. Abdülkadir Efendi'nin tezkere sureti.....	46
Tablo 16. Muhammed Ali Efendi'nin tezkere sureti.....	47

EKLER LİSTESİ

Ek 1. Bekri Efendi'nin Tezkere Sureti	60
Ek 2. Halep Ulemasından Şeyh Zerkâ Efendi'nin Halep Fetva Emaneti Muavinliği'ne atandığını bildiren belge (7 Mayıs 1914)	61
Ek 3. Halep Ulemasından Şeyh Zerkâ Efendi'nin Halep Fetva Emaneti Muavinliği'ne atandığını bildiren belgenin transkripsiyonu (7 Mayıs 1914)	62
Ek 4. Muhammed Beşir Efendi'nin tezkere sureti	63
Ek 5. Abdurrahman Efendi'nin tezkere sureti	64
Ek 6. Mehmed Şefik Efendi'ye ait tezkere sureti	65
Ek 7. Şeyh Mustafa Efendi'nin tezkere sureti	66
Ek 8. Muhammed Safvet Efendi'nin tezkere sureti	67
Ek 9. Osman (Zeki) Efendi'ye ait tezkere sureti	68
Ek 10. Muhammed Bahaeddin Efendi'nin tezkere sureti	69

GİRİŞ

1. Araştırmanın Problemi

Son dönem Halepli Osmanlı ulemasına mensup şahısların sicill-i ahvâl dosyaları ele alındığında bu dosyaların belli bir tertip ve düzenli içinde arşivlendiği görülmektedir. Çalışmayı kolaylaştıran bu etken dışında bir de araştırmayı zorlaştıran hususlarda bulunmaktadır. Örneğin kimi şahısların dosyalarındaki bilgi yetersizliği sebebiyle haklarında geniş bir malumata ulaşılamamıştır. Ayrıca her şahısın kendi dosyasını el yazısı ile doldurmuş olması birden fazla yazı tipinin ortaya çıkmasına ve doğal olarak zaman zaman kelimelerin okunamamasına yol açmıştır. Bu sebeple de kimi dosyalardaki yazılar açık ve okunabilir yazılmışken kimisi okunamayacak kadar silik veya karışıktır. Son olarak söz konusu Halep ulemasına mensup kişilerin dosyalarında bazı kayıtların mükerrer olması bu kayıtların okunmasında ve günümüz alfabesine çevrilmesi sırasında vakit kaybı yaşatmıştır.

2. Araştırmanın Amaç ve Önemi

Çalışmada Osmanlı Devleti'nin son döneminde (1844-1890) Halep Vilayeti'nin merkez sancağında doğup, burada yetişen ulema mensuplarının kişisel biyografileri kapsamında doğumları, eğitimler ve sonraki süreçte yaptığı mesleklerin incelenmesi amaçlanmıştır. Dolayısıyla çalışma, Halepli son dönem Osmanlı ulema sınıfı hakkında müstakil bir çalışma ortaya koyarak aile tarihi ve yerel tarih araştırmalarına katkı sağlamak maksadı taşımaktadır. Osmanlı Meşihat Arşivi'ndeki kayıtlar çerçevesinde ele alınan bu araştırma, Halep Sancağı'nın eğitim, kültürel, sosyal alanına katkı sağlayacağı gibi aile şehir tarihi araştırmaları açısından da önem taşımaktadır.

3. Araştırmanın Yöntemi

Çalışma oluşturulurken Meşihat Arşivi'nde tutulan kayıtlar yine konu ile alakalı araştırma-inceleme eserler ile ele alınmıştır. Birinci bölümü oluşturan derleme kısmında Halep'in kısa bir tarihçesi verildikten sonra Osmanlı hakimiyetine girişi ve buradaki idari yapılanması ele alınarak, şehrin demografik yapısı incelenmeye çalışılmıştır. Bunun dışında yine konu ile alakalı çalışmalar ışığında Osmanlı ilmiye sınıfı ve bu sınıfı oluşturan ulemadan bahsedilmiştir. İkinci bölümün kaynağını ise,

araştırmanın temel kaynağı olan ve ulema sınıfına mensup şahısların tercüme-i hâl varakalarının yer aldığı Meşihat Arşivi bünyesindeki Sicill-i Ahvâl Dairesi dosyaları oluşturmaktadır. Osmanlıca alfabesiyle kaleme alınan bu dosyalar temin edildikten sonra Latin Alfabesine çevrilmiştir. Çevrilen metinlerin anlaşılır olması amacıyla sadeleştirme yapılmıştır. Bu işlemden sonra da Halepli son dönem Osmanlı ulemasını oluşturan 20 kişinin doğum yılları (1844-1890 arası) esas alınarak eskiden yeniye doğru biyografileri oluşturulmuştur. Belgelerdeki tarihler hicri veya rumi kaydedildiği için bu tarihler miladi takvime çevrilmiş ve bu işlem Türk Tarih Kurumu'nun resmi internet sitesindeki tarih çevirme klavuzu kullanılarak yapılmıştır. Tez; sonuç, kaynakça, ekler, kısaltmalar listesi gibi tezin açıklayıcı unsurları eklenerek tamamlanmıştır.

4. Araştırmanın Kapsamı

Yüksek lisans tezi olan bu araştırma; giriş, iki ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Çalışmanın konusunu, Osmanlı hâkimiyetindeki Halep Sancağı'nda 1844-1890 yılları arasında merkez kazada doğmuş olan ve müderris, naib, kâtip veya ilmiye sınıfının başka alanlarında yer almış olan ilmiye sınıfı mensubu kişilerin biyografileri oluşturmaktadır. Çalışma, 1844 doğumlu olan Bekir Efendi ile başlamış ve 1890 doğumlu olan Muhammed Ali Efendi ile sonlandırılmıştır. Osmanlı tarihinde önemli bir yer teşkil eden, Osmanlı Devleti'nin yapı taşı ilmiye sınıfı ve ilmiye sınıfı mensupları hakkında ön bilgi verilmiştir.

5. Çalışmanın Kaynağı Olarak *Bâb-ı Meşihat Arşivi* ve Konu Hakkında Yapılan Araştırmalar

1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın lağvıyla beraber daha önceden Yeniçeri Ocağı'na bağlı bir kurum olan Ağa Kapısı'nın Şeyhülislamlığın idaresine verilmesi gündeme gelmiştir. Amaç Yeniçeri dönemine ait hatıraların unutulmasını sağlamaktır. Bu öneri başta Sultan II. Mahmud olmak üzere dönemin Osmanlı bürokrasisi tarafından da kabul edilince 1827 senesinde şeyhülislamların fetva makamı olan ve işlerini yürüttükleri Bâb-ı Meşihat Ağa Kapısı denilen yere taşınmıştır. Burası 1836 yılına kadar sadece fetvahane olarak kullanılmış fakat ulemadan kimselerin sınavlarının yapıldığı, mülakat ve toplantıların gerçekleştirildiği önemli bir merkez konumundaydı. Osmanlı Devleti'nin fiilen yıkılmasından sonra Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan evraklardan özellikle de Şeyhülislamlık, kazaskerlik, kadı sicilleri

ve ulema kayıtlarının bulunduğu bir depo halini almıştır. Bâb-1 Meşihatı'nın günümüzde İstanbul müftülüğü olarak kullanılan binası, geçirmiş olduğu yangınlar ve eskimeler üzerine 1982-85 yılları arasında yıkılarak aslına uygun şekilde yeniden inşa edilmiştir. Bâb-1 Meşihat Arşivi de yine bu binanın içinde yer alan özel bir bölümde yer alarak, bünyesinde barındırdığı kadı sicilleri, fetva kitapları ve Osmanlı ulemasına ait sicil dosyalarıyla araştırmacılara hizmet vermektedir.¹

Son yıllarda tasnifleri peyder pey kullanıma açılan Bâb-1 Meşihat Arşivi'ne dayalı araştırmaların sayısı artmaya başlamıştır. İlk elden kaynak olması ve arşiv kayıtlarına dayalı incelemeler yapmak isteyen araştırmacıları cezbeden Meşihat Arşivi, özellikle de Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar olan dönemin aydınlatılması bakımından önemli bir yer tutmaktadır. Meşihat Arşivi'nde bulunan evrakların tasnif işinin çoğunlukla bitmesi ve araştırmacıların hizmetine sunulmasından sonra söz konusu arşivi dayalı çalışmaların hızla arttığı söylenebilir. Bu araştırmalar özellikle de taşradaki eyalet, sancak veya kaza merkezlerinden yetişmiş ulema kesimini incelemek için yoğunlaşmıştır. Gerek kitap ve yüksek lisans tezi düzeyinde ve gerekse de makaleler şeklinde müstakil olarak yapılan bu araştırmaların bazıları şunlardır:

Erol Kaya tarafından kaleme alınan *Erzincanlı Son Devir Osmanlı Uleması* adlı çalışma, Erzincan'da doğan ve burada eğitim aldıktan sonra farklı Osmanlı topraklarında vazife gören 74 kişilik ulema kaydına dair evraklardan oluşmaktadır. 2017 yılında Erzincan Üniversitesi Yayınları arasında yer alan kitabın sonuna geniş bir literatür taramasına dayanan kaynakça, deyim ve terimler sözlüğü ile taramalarda kolaylık sağlayacak dizin eklenmiştir.²

Ali Toraman tarafından 2017 yılında Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'de yüksek lisans tezi olarak hazırlanan *Osmanlı İlimiye Bürokrasi'nde Maraşlılar (1879-1909)* adlı çalışma, Meşihat Arşivi'ndeki kayıtlar ve sonradan yapılan araştırma-incelemeler ele alınarak ortaya konmuştur. Çalışma, Maraş'ta doğmuş olan ulemaya ait önemli kayıtları ihtiva ederek, döneme ışık tutmaktadır.³

Kader Dikbaş'ın 2018 yılında Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler

¹ Mehmet İpşirli, "Bâb-1 Meşihat", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, TDV Yayınları, İstanbul 1991, s. 363.

² Erol Kaya, *Erzincanlı Son Devir Osmanlı Uleması*, Erzincan Üniversitesi Yayınları, Erzincan 2017.

³ Ali Toraman, *Osmanlı İlimiye Bürokrasi'nde Maraşlılar (1879-1909)*, (Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Giresun 2017.

Enstitüsü’de yüksek lisans tezi olarak sunduğu *Tokat ve Amasyalı Son Devir Osmanlı Uleması* adlı inceleme, yine Meşihat Arşivi’nde muhafaza edilen kayıtlar ışığında hazırlanmış ve bölgede yetişen ulema hakkında önemli veriler sunmuştur.⁴

Erol Kaya ve Nurettin Birol’un incelemeleri sonunda ortaya çıkan ve 2019 yılında Arı Sanat Yayınları bünyesinde yayımlanan *Sivaslı Son Dönem Osmanlı Uleması* adlı kitap, Sivas ve havalisinde doğan 47 kişilik son dönem Osmanlı ulemasından şahısların biyografilerini oluşturmuştur. Çalışma, ulemadan şahısların sicil dosyalarının transkribi ve tıpkı basımından oluşturulmuş olup, toplamda 181 sayfayla sonlandırılmıştır.⁵

Büşra Tamaç tarafından 2020’de Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’de yüksek lisans tezi olarak hazırlanan *Son Dönem Osmanlı Üsküp Uleması (1839-1913)* adlı araştırma, Meşihat Arşivi’nde bulunan ulema sicillerinden faydalanılarak kaleme alınmış çalışma, Üsküp’de doğan ilmiye mensuplarının bölgedeki eğitim ve kültür hayatı üzerindeki etkilerini ele almıştır.⁶

Fatma İşlek tarafından hazırlanan “*Meşihat Arşivi’ne Göre Osmanlı’nın Son Döneminde Maraşlı İlmiye Sınıfı*”⁷ ve Oğuz Ölmez tarafından hazırlanan “*Meşihat Arşivi’ne Göre Osmanlı’nın Son Döneminde Ayntablı İlmiye Sınıfı*”⁸ adlı çalışmalar da 2021 yılında Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi’nde kaleme alınmış son araştırmalar olarak gösterilebilir. Söz konusu çalışmalar, incelenen bölgede doğmuş ulemadan şahısları ele alarak, biyografilerini ve Osmanlı kültür-eğitim tarihindeki yerlerini vurgulamaları bakımından önem taşımaktadır.

⁴ Kader Dikbaş, *Tokat ve Amasyalı Son Devir Osmanlı Uleması*, (Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzincan 2018.

⁵ Erol Kaya-Nurettin Birol, *Sivaslı Son Dönem Osmanlı Uleması*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2019.

⁶ Büşra Tamaç, *Son Dönem Osmanlı Üsküp Uleması (1839-1913)*, (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2020.

⁷ Fatma İşlek, “*Meşihat Arşivi’ne Göre Osmanlı’nın Son Döneminde Maraşlı İlmiye Sınıfı*”, (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hatay 2021.

⁸ Oğuz Ölmez, “*Meşihat Arşivi’ne Göre Osmanlı’nın Son Döneminde Ayntablı İlmiye Sınıfı*”, (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hatay 2021.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI İDARESİNDE HALEP

1.1. Başlangıcından Osmanlı Yönetimine Kadar Halep

Halep, coğrafi konum itibariyle 38 derece 68' ve 5 saniye doğu boylamı ve 40 derece 12' kuzey enlemi koordinatların arasında yer alıp, denizden yüksekliği 390 m.'dir⁹. Türkçe Halep şeklinde telaffuz edilen bu ismin menşei üzerinde muhtelif rivayetler öne sürülerek, birbirinden farklı şekillerde kullanılmıştır. Fransızca Alep, İngilizce, Almanca ve İtalyanca Aleppo olarak geçen Halep, Arapçada ise sağılmış süt anlamına gelmektedir. Halep, "akça, parlak" anlamına gelen şehba¹⁰ unvanıyla bilinmektedir.

Halep, Suriye'nin kuzeyinde yer alan ve Anadolu, Mezopotamya, Akdeniz ve İran'a arasındaki önemli bir kavşak noktası konumundadır. Coğrafi konumu sebebiyle dikkat çeken bir konumda olan Halep, tarih boyunca ticari ilişkilerin de merkezi konumunda olmuştur. Bu durum şehirde medeni hayatın, kültürel ve ticari faaliyetlerin gelişmesine zemin hazırladığı gibi çoğu zaman da orduların istila yeri olmasına sebep olmuştur. Şehrin Eskiçağlardan itibaren önemli bir şehir konumunda olması ve bu sürdürmesinde fırtına tanrısı Adad'ın kült merkezi olmasından da kaynaklanmıştır. M.Ö. III. binli yıllardan itibaren siyasi yapılanmaların ve krallıkların merkezi olan Halep, Akkad tabletlerinde Halaba, Halman veya Halwan şeklindeki isimlendirmeler ile kaydedilmiştir. Sonraki süreçte Anadolu'da hüküm süren Hitit Krallığı'na bağlanan Halep, Hititlerin önemli şehirlerinden biri olmuştur. Hititlerden sonra Pers İmparatorluğu'nun topraklarına dahil olan Halep, Helenistik devir Suriye Krallarından olan Seleukos Nikator (M.Ö. 305-280) tarafından kendi topraklarına dahil edildi ve Grek mimarisine uygun bir tarzda yeniden imar edilerek Beroia adını aldı. Ayrıca Romalıların hakimiyeti döneminde büyümeye devam ederek sonraki süreçte önemli bir dini veya kutsal mekanlar sınıfına girdi. Zira Roma hakimiyetinde ve daha sonra

⁹ Hilmi Bayraktar, *XIX. Yüzyılda Halep Eyaletinin İktisadî Vaziyeti*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Tarih Şubesi Yayınları, Elazığ 2004, s. 1.

¹⁰ Enver Çakar, *XVI. Yüzyılda Halep Sancağı (1516-1566)*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Tarih Şubesi Yayınları, Elazığ 2003, s. 1; Halep için kullanılan bu tabir *Haleb'üş-şehbâ* şeklinde, uzaktan kırçıl görünen şehir manasına gelmektedir (Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2007, s. 984).

Bizans döneminde şehirde birçok kilise ve tapınaklar inşa edilerek Hristiyanlığın önemli merkezleri haline geldi¹¹.

Halep, 637 tarihinde İyaz b. Ganm tarafından 637 tarihinde fethedildi ve böylece bu tarihten itibaren Halep'te İslam hâkimiyeti başlamış oldu. İyaz tarafından ilk mescid inşa ettirildi ki buna kalkanlar mescidi anlamında Mescidü'l-Etras adı verildi. Suriye'ye, mevcut vali olan Ebu Ubeyde b. Cerrah'ın ölümüyle beraber Muaviye b. Ebu Süfyan atanmıştır. Halep'e ilk etapta Cünd-i Hıms'a ve sonrasında ise Cünd-i Kınnesrin'e bağlandı. Emeviler Devleti döneminde birçok eyalet yöneticilerinin şehir merkezine yakın yerleşmiş olmalarına rağmen Halep idarenin ve siyasetin merkez haline getirilmedi. Mısır valilerinden Ahmed b. Tolun 878 yılında Halep'i istila ettiyse de Abbasiler daha sonra, 884 yılında tekrar şehri geri aldı. 903 senesinde Karmatîler ordusu tarafından kuşatmaya alınan Halep şehri, İhşidîlerin saldırıları sonucunda 936 yılında ellerine geçti. Ardından Hamdanîler 944 senesinde şehre hâkim oldular. Hamdanî Seyfüddevle, Bizanslıların taaruzlarına karşı uzun bir süre buraları korumayı başardıysa da Nikefhoros Phokas öncülüğünde saldırıya geçen ordu birlikleri 962 yılında Halep'i ele geçirmeyi başardı. Dönemin savaş hukukuna göre yaklaşık bir haftadan fazla sürdürülen yağma ve tahribatlar esnasında çok sayıda insanın hayatını kaybettiği ve birçoğunun da esir edildiği bilinmektedir. Halep şehri, yapılan yağma ve tahribatlar üzerine uzun bir süre eski canlılığını kazanamadı¹².

Bölgesel emirler veya büyük devletler arasında sık sık el değiştiren Halep şehri, 1078 yılında Suriye Selçuklu Meliki Tutuş tarafından kuşatıldıysa da fethedilemedi. Aradan sekiz sene geçtikten sonra Tutuş, 11 Temmuz 1086 tarihinde şehri fethetmeyi başardı. Fakat bu dönem aynı zamanda Haçlı Seferlerinin başlangıcı ve tehdidinin olduğu yıllardı. Bu sebeple olmalıdır ki haçlı tehdidine karşı Artukoğlu İlgazi ile Arslantaşoğlu Alpı arasında ittifak kuruldu. Fakat buna rağmen Halep'in Haçlı istilasına uğrayacağı dedikodusu üzerine paniğe kapılan sivil halk şehri boşaltmaya başladı. İlgazi ise bunu engellemek için bazı girimlere başladı. Kudüs Kralı olan II. Baudoin'in Halep'i tehdit etmesi üzerine Artuklu Belek b. Behram komutayı ele alarak 1123 yılında Halep'i Haçlılara karşı müdafaaya başladı. Haçlılara karşı savundu. 1146 yılında Mahmud Zengi'nin Halep'i alarak, Haçlı ordularına karşı mücadele etmeye başladı ve daha önce elden çıkmış birçok kaleyi tekrar geri almayı başardı. Ardından

¹¹ Tâlib Yâzîcî, "Halep", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, C. 15, TDV Yayınları, İstanbul 1997, s. 239-240.

¹² T. Yâzîcî, "Halep", s. 239-240.

Haçlı kontlarından Joscelin'i esir edilip hapsaetmeyi başardı. Adaletiyle ün salmış bir hükümdar olduğu belirtilen Nureddin Mahmud Zengi'nin Halep şehrinde barış ve güven ortamı sağlayarak, şehri sükunete kavuşturduğu ifade edilmektedir. Halep'te huzur, güven ve sükûneti sağlamayı başardı. Şehir halesinin surlarını, kalenin iç kısımlarını, pazar yeri, camii ve yolları tamir ettirerek, zaviye ve şifahaneler yaptırmıştır. Sünnî mezhebinin destekçilerinden olan Zengi, bu mezhebi gelişmesi için medreseler kurmuş, Irak ve el-Cezire'den getirttiği hocaların bu medreselerde eğitim vermesini sağlamıştır. Daha sonraki dönemde Zengi'nin yerine geçen oğullarından el-Melikü's-Salih İsmail döneminde Selahaddin-i Eyyübi Halep kapılarına dayandıysa da şehirde ikamet eden halkın tepki göstermesi ve şiddetle karşı koyması sonucu geri çekilmek zorunda kalmıştır. Fakat daha sonra devam eden mücadeleler sonucunda 1183'da Halep şehri Eyyübi Devleti'nin idaresi altına girdi. 1186 senesinde Halep'e tayin olan Melikü'z-Zâhir döneminde Halep şehri en parlak dönemlerinden birini yaşadı. Bu dönemde gerek ticaretin canlanması ve gerekse de mimari eserlerin yeniden yapılmaya başlanması şehre adeta hayat vermiştir. Ayrıca Halep, yeniden ilim ve kültür merkezi haline getirildi. Moğol hükümdarı Hülagu 1260 yılında Halep'i ele geçirdikten sonra şehri talan ettikten sonra yakıp yıktı. Aynı yıl içinde Ayncâlut Savaşı'nda Memlukler ordusuna yenilen Moğollar, Halep'i Memluklara bırakmak zorunda kaldı. XIV. yüzyıl başlarında Moğol Kumandanı Kazan b. Argun Halep'i tekrar ele geçirmeyi başardıysa da üç ay sonra terketmek zorunda kaldı. Ayrıca 1348 yılında meydana gelen veba salgını, Halep'te binlerce kişinin ölümüne sebep oldu. 1400 yılında Timur'un ordusunun kuşatmasına uğrayan Halep şehrinde, kale surları başta olmak üzere başta başa talan edilip, tahrip edilmiştir. Halep'te, meydana gelen bu olaylar neticesinde yaklaşık olarak 20.000'den fazla insanın hayatını kaybettiği düşünülmektedir¹³.

1.2. Osmanlı İdaresinde Halep Eyaleti

Osmanlı padişahlarından Yavuz Sultan Selim'in 1516-1517 yıllarında Mısır'ı fethetmeye yönelik gerçekleştirdiği iki aşamalı seferler Suriye'nin Osmanlı toprağı olmasıyla sonuçlanmıştır. Bu amaçla yapılan 1517 Ridaniye Savaşı, Suriye ve Mısır'ın Osmanlı Devleti'nin eline geçmesi için yapılacak olan muharebelerin en önemli

¹³ Nuran Koltuk vd. (Yay. Haz.), *Osmanlı Belgelerinde Halep*, Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları, İstanbul 2018, s. 24; Yâzîcî, "Halep", s. 239-240.

aşamalarından birini teşkil etmekteydi. Meydan muharebesi, Hz. Dâvûd'un makamının da olduğuna inanılan Dâbık mevkinde meydana gelmiştir. Söz konusu mevki, Halep şehrinin ortalama 38 km. kuzeyinde yer alan Antakya'dan Menbiç'e giden yol üzerinde, Kuveyk Irmağı kenarında yer almaktaydı. Ridaniye Savaşı'nda Osmanlı ordusunun galip gelmesiyle Halep resmen Osmanlı toprağı haline gelmekle beraber, Osmanlı hakimiyetine geçen Halep, bu tarihten sonra daha güvenli ve istikrarın sürdüğü bir şehir haline gelmiştir¹⁴.

Yavuz Sultan Selim, Memluktardan alınan günümüz Suriye ve Filistin topraklarının tamamı ile Anadolu'nun Doğu, Güney ve Güney Doğusundaki toprakların önemli bir kısmında yer alan idari birimleri Arab Vilayeti veya Şam Vilayeti adıyla bilinen geniş bir eyaletin bünyesinde topladı. Ardından 1518 yılında Arab ve Acem Vilayetleri Defterdarlığı adıyla yeni bir müessese kurarak, bölgedeki sancakların malî işlerini düzene koymak amaçlanmıştır. Böylelikle Anadolu ve Rumeli defterdarlıklarına ek olarak üçüncü bir Osmanlı eyalet defterdarlığı kurulmuş oldu. Yeni kurulan defterdarlığın başına ise Çömlekçi-zâde Kemal Çelebi görevlendirilmiştir. Arab Defterdarı, Halep Sancağı merkezinde ikamet ettiği için bu defterdarlığa Halep Defterdarı da denilmekteydi¹⁵.

Yavuz Sultan Selim'in vefatından sonra tahta geçen Kanunî Sultan Süleyman zamanında Halep ve Şam'da önemli gelişmeler oldu, Bunların en önemlisi Yavuz'un ölümünü fırsat bilen Şam Beylerbeyi Canberdi Gazali İsyanı'dır. Gazali'nin istiklal davası sebebiyle isyan etmesi bölgede istikrarın bozulmasına yol açmıştır. Gazali'nin amacı Şam ve havalisini ele geçirmek ve ardından da Mısır'a kadar uzanan topraklarda hakimiyetini sağlayarak eski Memluk Sultanlığını tekrar canlandırmaktı. Bunun için etrafında Osmanlı idaresinden memnuniyet duymayan Memluk beylerini ve ayrılıkçı Arapları toplayıp muharip bir ordu kuran Gazali, Rodos şövalyeleriyle ittifak kurduktan sonra Beyrut ve Trablusşam'ın sahil şeridinde işgallere başladı. Ardından 1 Kasım 1520 tarihinde Halep şehrini kuşatmayı başardı. İsyan haberi üzerine Ferhat Paşa görevlendirildi. Ferhat Paşa, Şehsuvaroğlu Ali Bey ile birlikte 1 Şubat 1521'de Gazali ordusunu bozguna uğratarak Halep'i kurtardıktan sonra yapılan ikinci

¹⁴ Feridun Emecen, "Mercidâbık Muharebesi", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, TDV Yayınları, Ankara 2004, s. 174; a. mlf., "Selim I", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, C. 36, TDV Yayınları, İstanbul 2009, s. 412; N. Koltuk vd., *Osmanlı Belgelerinde Halep...*, s. 24-25.

¹⁵ E. Çakar, *XVI. Yüzyılda Halep Sancağı...*, s. 23-24.

muharebede Gazali mağlup edildikten sonra başı kesildi ve İstanbul'a gönderildi. Böylece bölgede Osmanlı hakimiyetine karşı başlayan ilk büyük ayaklanma tehdidi bertaraf edilmiş oldu¹⁶.

Bölgede sulh ve güven iade edilince Halep de canlanmaya başladı. 16. yüzyıl boyunca Halep iktisadî bakımdan gelişti. Bu dönemde İzmir'in Halep'e karşı önemli bir Pazar yeri olarak değer kazanmasına rağmen Halep'in ticarî üstünlüğü devam etmiştir. Ayrıca XVI. yüzyılda Avrupalı Devletlerin ticarî faaliyetlerinin önemli bir kısmı Şam'dan Halep'e kaymıştır. Çünkü 1548 yılında Halep'te ilk kez Venedik Konsolosluğu tesis edilmişti. Bunu 1557 yılında Fransa ve 1586 yılında İngiltere konsoloslukları takip ederek kuruldu. Osmanlı döneminde Halep'teki ticari faaliyetler, büyük oranda Avrupa'da getirilen yünlü kumaşlar ile gümüşün Hindistan'tan getirilen baharatların değiş tokuşuna dayanan bir mekanizmaya sahipti. Bu ticari faaliyetler ise Halep ticaretinin giderek uluslararası bir boyut kazanmasına ve değerlenmesini hızlandırmaktaydı. Ancak XVI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde durumlar değişmeye başlamaktaydı. Nitekim Avrupalı tüccarlar bundan sonra Halep pazarlarının temel emtiası olan baharatlar yerine İran İpeği'ne ihtiyaç duymaktaydı. Halep'in ticarî faaliyetler ile ön plana çıkması ve uluslararası ticaretin merkezi olmasında 1554 yılında Halep valiliği yapan Hüsrev Paşa ile 1583 yılında valilik yapan Behram Paşa'nın Halep'te kurdukları vakıfların büyük etkisi olmuştur. Nitekim söz konusu valilerin kurdukları vakıflar sayesinde, Halep'te büyük binalar, hanlar ve çarşılar kurularak alışveriş için gerekli olan ortam sağlanmıştı. Halep'te ticari üstünlük 1593 yılında İskenderun'da kurulan Osmanlı gümrük kapısıyla beraber daha da artmaya başladı. Ardından Trablus'un eskisi gibi tekrar liman özelliğiyle ön plana çıkması Halep şehrinde sürdürülen ticari faaliyetlerin daha güvenli bir hal almasını sağladı¹⁷.

Halep'te siyasi ve ticari alanda sağlanan güven ve istikrar ortamı, XVII. Yüzyıl başında patlak veren Canbulatoğlu Ali Paşa'nın isyanı sebebiyle sekteye uğradı. Canbulatoğlu Ali Paşa, Kilis ve Halep havalisinde yaşayan geniş bir Kürt ailesine mensup olu, adını ve şöhretini ise Canbulat b. Kasım el-Kürdî'den aldığı belirtilmektedir. Suriye'de ise Canbuladiye olarak bilinen söz konusu ailenin menşei

¹⁶ Bruce Masters, "Halep/Osmanlılar Dönemi", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, C. 15, TDV Yayınları, İstanbul 1997, s. 244; Enver Çakar, *17. Yüzyılda Haleb Eyaleti ve Türkmenleri*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ 2006, s. 36.

¹⁷ B. Masters, "Halep/Osmanlılar Dönemi...", s. 245.

rivayete göre Eyyubiler'e kadar uzandırılmaktadır. Osmanlı döneminde ailenin nüfuzunun da etkisiyle aileye mensup kişilerden olan Canbulatoğlu Hüseyin Paşa'ya Halep Beylerbeyliği verilerek Çağalazâde Sinan Paşa ile beraber İran seferinde görevlendirilmiştir. Fakat, Çağalazâde Sinan Paşa'nın 1605 yılında İran üzerine gerçekleştirdiği seferde mağlup olmasının gerekçesi olarak Hüseyin Paşa'nın görülmesi Van civarında idam edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu olay, Hüseyin Paşa'nın kardeş çocuklarıyla beraber Halep'te bulunan vekili Ali Paşa öncülüğünde başlayacak büyük bir isyan hareketine dönüştü. İdam edilen Canbulatoğlu Hüseyin Paşa'nın vekili Ali Paşa'nın isyan ettiği hadiesi İstanbul'a ulaştıktan sonra kendisine Halep Eyaleti yönetimi teklif edildiyse de bunun ilerde kendisine yapılacak bir suikastin ilk adımı olarak değerlendirdiği için geri çevirdi. Hüseyin Paşa'nın intikamını almaktan geri durmayan Ali Paşa, isyan sırasında ihtiyaç duyacağı emtia ve parayı bulmak amacıyla ilk etapta Trablusşam hâkimi Seyfoğlu Emir Yusuf'u ve ardında da Şam'daki orduyu mağlup ederek, ele geçirdiği yüklü miktarda ganimetle beraber Halep'e geri döndü¹⁸.

Canbulatoğlu Ali Paşa, Osmanlı yönetimine karşı bağımsızlık ilan etmekle kalmayıp aynı zamanda tertip ettiği birlikler ile Osmanlı ordusunu taklit edip, kendi düzenini tertip etmeye başladı. Bağımsızlık alameti sayılan hutbe okutma ve kendi adına para bastırma girişiminde de bulunan Canbulatoğlu Ali Paşa, 2 Ekim 1607 tarihinde Toskana hakimi olan Arşidük Ferdinand ile antlaşma yapma yoluna gittiği gibi diğer birçok devlet ile de ilişkiler geliştirme yoluna gitmiştir. Nihayet Şark seferi ile görevlendirilen Kuyucu Murat Paşa, 24 Ekim 1607 tarihinde Oruç ovasında 40.000 kişilik Ali Paşa kuvvetleriyle kanlı bir muharebeye tutuştu ve Ali Paşa mağlup oldu. Önce Kilis'e ardından da Halep'e kaçtı. Halep'te tutunamayan Ali Paşa Dürzi Emiri Ma'anoğlu Fahrettin'e sığınmıştı. Orada da tutunamayan Ali Paşa Eskişehir yakınlarına kadar geldi ve kendisini sultana affettirmek için amcası Haydar Bey'i İstanbul'a gönderdi. Nihayet Padişahın huzuruna çıkararak kendisini affettirdi. Kendisine Temeşvar Beyliği verildi, ancak orada da halka baskı ve zulüm yapmaya başladı. Şikâyetler üzerine öldürülmesinden korkarak Belgrat'ta Kadı-zâde Ali Paşa'nın yanına sığındı. Ancak yakalanarak hapsedildi ve Veziriazam Murat Paşa'nın emriyle orada katledildi. Böylece Canbulat galesi de ortadan kalmış ve Halep'te sükûn iade edilmiş oldu. Yaşanan bu hadiseler, Canbulatoğlu aşiretinin ikiye ayrılmasına yol

¹⁸ E. Çakar, *17. Yüzyılda Halep Eyaleti...*, s. 43; Mustafa Öztürk, *16. Yüzyılda Kilis Urfa Adıyaman ve Çevresinde Cemaatler-Oymaklar*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ 2004, s. 23.

açtı. İki kola yarılan bu aileden sayıca daha az olanları sonraki dönemlerde Dürzi Canbulat ailesi olarak da tanınacak aileyi oluşturmuş ve Lübnan'a yerleşmiştir. Halep'te kalan diğer büyük kol ise günümüzde de Türkiye-Suriye sınırının her iki tarafında da yaşayan, genellikle Kürt Dağı olarak bilinen yerde yoğunlaşan kesimi oluşturmuştur. Canbulatoğulları Ailesi, bilhassa XVIII. yüzyıl ve sonrasında Kilis ve havalisinin siyasetini belirleyen önemli bir yerel güç olmuştur¹⁹.

Canpolatoğlu İsyanı'nın sükunete kavuşturulmasıyla beraber Halep'te siyasi ve iktisadî hayat tekrar canlandırıldı. 1639 yılında Osmanlı Devleti ile İran arasında yaşanan mücadelelerin sona ermesiyle Halep, eskisi gibi tekrar İran ipeği başta olmak üzere birçok emtianın satılmaya başlandığı bir Pazar haline geldi. Halep, XVII. Yüzyılda ortalama 100.000 kadar bir nüfus barındırmaktaydı. Halep nüfusunun bu dönemde artış göstermesinin nedeni olarak Anadolu'dan Halep'e yapılan göçler belirtilmektedir. Ticari faaliyetlerin ve nüfus yoğunluğunun birbirine paralel olarak artması, Halep'i başkent İstanbul ve Mısır'dan sonraki en büyük şehir konumuna yükseltmekteydi. XVIII. yüzyıla kadar devamlı artmaya başlayan Halep'in önemi, bu yüzyıldan itibaren azalmaya başladı. Zira İran'da Safevilerin dağılmasıyla beraber İran'dan Halep'e getirilen ipeğin verimliliğinde düşüşler yaşandı. Bu sebeple de bölgedeki Avupalı tacirler farklı kaynaklar arama yoluna gitti. Bu duruma çare olarak Suriye ipeği piyasalara sürüldüyse de istenilen ölçüde talebi karşılayamadı. Zamanla Avrupalı tacirlerin Halep piyasasından çekilmesi ise yerli Müslüman ve gayrimüslim tüccarların pazarlara hakim olmasına olanak tanımıştır. Yerli tüccarların ticari faaliyetlerdeki etkinlikleri zamanla Arap tacir burjuvazisinin doğmasını sağladığı gibi oluşan bu zenginlik, siyasî dengeleri de sarsmaya başladı. Çünkü Sünni Araplardan oluşan ticarî ve dinî burjuvazisinin temsil ettiği eşraf ile şehrin alt tabakasını oluşturan Arap, Türk, Kürt gibi gayr-i mütecanis grupların teşkil ettiği yeniçeri zümreleri arasındaki ayrılıklar görülmeye başladı. Osmanlı merkezî otoritesi, II. Mahmut devrine kadar düzeni sağlamaya çalışıp, eski düzeni kurmaya çalıştıysa da bunu başaramadı. Ardından 1832 yılında Mısırlı İbrahim Paşa'nın Halep'i işgal etmesi üzerine şehir, 1840 yılına kadar Mehmet Ali Paşa'nın hâkimiyetinde kaldı. Bu dönemin Halep'in iktisadî hayatında yıkıcı bir etki yarattığı belirtilmektedir²⁰.

¹⁹ E. Çakar, *17. Yüzyılda Haleb Eyaleti...*, s. 44-45.

²⁰ N. Koltuk vd., *Osmanlı Belgelerinde Halep...*, s. 27.

Tanzimat reformları ile Müslüman kesime getirilen mecburî askerlik ve ferdi verginin yüklenmesi, şehirde yeniden kargaşanın ortaya çıkmasına sebep oldu ve reformlara karşı tepki doğdu. 1850 yılı ekim ayında maddi durumu el vermeyen Müslüman ahali, refah seviyesi yüksek olan Hıristiyan ahalinin yaşadığı bölgelere baskınlar düzenleyerek Halep'te büyük bir isyana sebep oldu. Bu durum karşısında Halep Vali Mustafa Zarif Paşa şehirden kaçmak zorunda kaldı. İsyanı tertipleyen asi elebaşısından ve yeniçeri zümrelerinin de reisi olan Abdullah el-Bâbinsî yaklaşık iki hafta şehrin yönetimini kendi uhdesinde tuttu. Osmanlı yönetimi, duruma el koymak için kasım ayında isyancıların bulunduğu yerleri seri top ateşine tutarak isyanı bastırdı. Tanzimat reformlarının bir parçası olan 1864 Vilayet Nizamnamesi küçük bazı değişiklikler yapılarak 1866 yılında Halep'te de uygulanmaya çalışıldı. Bu yenide idari reformların uygulanması için Cevdet Paşa görevlendirildi. Halep vilayeti Urfa, Maraş, Kozan, Adana, Payas, Halep merkez ve Zor sancaklarından teşekkül etmekteydi. Yeni düzenleme ile beraber 1869 yılında Adana, Kozan ve Payas sancakları Halep Vilayeti'nin sınırlarından çıkarıldı. XIX. yüzyılda Şam ve Beyrut'un yükselişiyle birlikte Halep'in iktisadî vaziyeti sarsıldı. Yüzyılın sonlarında Antakya ve Adana bölgelerinde bataklıkların kurutulması ile ticaret kısmen canlandı. Arap milliyetçiliğiyle tanınan Abdurrahman el- Kevâkibî hariç tutulursa Halep halkı güney kesimlerde başlayan kuvvetli siyasî olayların ve gelişmelerin dışında kalmayı tercih etti. Dolayısıyla Halep burjuvazisi olarak bilinen zengin kesim Arap milliyetçilik hareketlerine katılmaktan geri durdu. Bunun sebepleri arasında, Şam'ın siyasî hâkimiyeti altına girme ihtimali ve Anadolu'nun güneyinde bulunan bazı şehirlerle olan iktisadî bağın kopması endişesiydi. Netice itibariyle çok az Halepli Arap isyanına katıldı. 1918 Ekim'inde İngiliz ve Arap kuvvetleri Osmanlı kuvvetlerini Şam'dan Halep'e doğru çekilmeye zorladı. Aneze Araplarından teşkil edilmiş olan Arap ordusu 23 Ekim'de şehri işgal etti. Böylece Halep Faysal el-Haşimî idaresindeki krallığa katıldı ve 402 yıllık Osmanlı idaresi sona ermiş oldu²¹.

1.2.1. Halep Sancağı'nın Demografik Yapısı

Halep'in Osmanlı topraklarına katılması 1516'da Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ın fethi için çıktığı sefer sonunda gerçekleştirilmiştir. Şehir, asırlardır ticaret ve kültürel etkileşimlerin birleştiği bir yer olması sebebiyle farklı medeniyetlere ev

²¹ N. Koltuk vd., *Osmanlı Belgelerinde Halep...*, s. 27-28.

sahipliği yapmış ve bu çeşitlilik demografik alanda da kendini göstermiştir. Halep, geçmişten gelen etnik yapısını korumakla beraber Osmanlıların şehri fethedilmesiyle Kafkaslardan getirilerek bölgede iskan ettirilen Çerkezler yerleştirilmiştir. Halep'te farklı kültür ve etnik yapıdan toplulukların bir arada yaşamasının sebeplerinden biri de şehrin Hicaz ile Yemen arasındaki işlek ticaret yolu üzerinde olmasıydı. Bu nedenle de Ortadoğu'da yaşayan milletlerin yanında Avrupalıların da önemli uğrak yeri ve hatta devamlı ikamet ettikleri bir şehir haline gelmiştir²².

Halep'in demografik yapısı ele alındığında şehirde çoğunluk nüfus olarak Araplar, Türkler, Kürtler, Ermeniler ve Çerkezler yaşamaktadır.

1.2.1.1. Araplar

Araplar, tarihi geçmişleri oldukça eski bir kavimdir. Köken olarak Sami ırkına mensup olduğu bilinen Araplar, Sami dil ailesinden olan Arapça diliyle konuşmakta ve geniş bir coğrafyaya yayılmış durumdadır. Halep'te yaşayan Araplar birçok kabileye ayrılmış haldeydiler, bilhassa Anezi Kabilesi çok çeşitli kollara ayrılmıştı; Erfuddi, Fedan, Sebaa Ibn Haddal, Veled Ali, Amarat ve Ben-i Saçar gibi. Daha küçük oldukları düşünülen; Soçni, Aghedat ve Aghel kolları ise Palmira ve Fırat Nehri arasındaki bölgeye yerleşmişlerdir. Halep ve Birecik arasındaki bu bölge verimli ve çok nüfuslu bir yerleşime sahiptir. Burada yaşayanların çoğunu Arapça konuşan Türkmenler oluşturmaktadır. Fakat zaman içinde demografik veya bölgesel değişiklikler de meydana gelmiştir. Bu değişikliklerin önemli sebebi ise kıtlığa bağlı olarak bölgede başlayan açlık veya doğal afetlere bağlı olarak meydana gelen sel ve deprem gibi olaylardır. Bu bölgede yaşayan Araplar genellikle, soda imalatında istihdam edilmiş olup, geçimlerini bu şekilde sürdürmüştür. Bir kısmı da Halep'teki tacirlerin yanında komisyon karşılığında faaliyet gösterip, ticari hayatta yer almıştır²³.

1.2.1.2. Türkler

Halep Eyaleti'nin merkez sancağı ve havalisinin Anadolu'dan çok daha önce Türkleşmiş bir bölge olduğu bilinmektedir. Halep ve çevresine yapılan Türk göçleri X. yüzyılda başlamıştır. Anadolu'nun fethinden önce Türkmenler gelip bölgeye yerleşmişlerdir. Bu göç hareketinin kaynağı Türklerin anayurdu olan Türkistan

²² Hakan Akköz, "XIX. Yüzyılda Halep Vilayetinin Etnik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme", *Journal of History and Future*, 3/1 (April 2017), s. 256.

²³ A. Akköz, "XIX. Yüzyılda Halep Vilayetinin...", s. 267-268.

bölgesinden gerçekleştirilmiştir²⁴ . Bu göç dalgasıyla birlikte Halep'te yoğun bir Türkmen nüfusu yerleşmiştir. Halep ve çevresinde 200 bin, Lazkiye'de 150 bin, Telkere civarında 50 bin, Golan bölgesinde 100 bin ve diğer bölgelerde 300 bin civarında Türkmenin yaşadığı belirtilmektedir. Halep'te birçok Türk mimarisinin örnekleri son dönemlere kadar ulaşmayı başarmıştır. Bu bakımdan Halep'te yaygın kullanılan dillerin başında da Türkçe gelmekteydi. Halep merkezinde Türkmenlerin yoğun yaşadığı mahalleler arasında; Hüllük, Hayderriye, Kadı Asker ve Eşreffiye mahalleleri zikredilebilir. Halep'te Azez, Kürtdağı, Münbiç, Bab ve Carabulus gibi ilçelerle birlikte 145 Türkmen köyü bulunmaktadır²⁵.

Halep Türkmenlerinin bir bölümü Halep Sancağı'nın doğu taraflarına, bir kısmı da Şam, Antep, Birecik, Hama, Suruç, Azez, Ravendan, Münbiç, Rumkale, Bakras, Gündüzlü Behisni, Kınık ve Malatya'ya kadar yayılmışlardı. Hatta doğuda başta Diyarbakır bölgesi olmak üzere, Mardin'in güneyindeki Deyr-i Zor'a kadar uzanan bölge ile Erzurum'a bağlı muhtelif yerlerde sakin olan Bozulus Türkmenleri arasında dahi Halep Türkmenlerine rastlanmaktadır²⁶.

Halep Türkmenleri'nin yoğun yaşadıkları yerlerden biri de Hama ile Humus arasındaki bölgedir. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda bu bölgeye de yerleşen Türkmenler, burada köyler, kasabalar kurmuş yerleşik hayata temelli olarak geçmişlerdir. Halep'te bulunan diğer bir Türkmen gurubu ise Kolan Türkmenleri'dir. Kolan Türkmenleri bölgeye XVI. yüzyılda yerleşmiş olup, varlıklarını devam ettirebilengruplardan biri olmuştur²⁷. Osmanlılar Devleti'nin son dönemlerine kadar Halep'teki demografik üstünlük Kürtler ve Ermeniler dışarıda tutulduğunda Türklerde olmuştur ve tahminlere göre şehir ve havalisinde yaşayan Türkmen sayısı 500.000 civarındaydı²⁸.

1.2.1.3. Kürtler

Kürtlerin tarihi ile alakalı genel geçer bir tarih anlayışı olmamakla beraber bu konuda kaleme alınmış yayınların önemli bir kısmı batı menşelidir. Ayrıca bu

²⁴ Mehmet Erol, *Halep Türkmenleri*, Grafiker Ofset Yayıncılık, Ankara 2012, s, 24.

²⁵ A. Akköz, "XIX. Yüzyılda Halep Vilayetinin...", s. 258.

²⁶ Mustafa Ertuğrul Çeker, *Suriye Türkleri ve Türkiye-Suriye İlişkileri (Osmanlı Dönemi)*, (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş 2010, s. 105-106.

²⁷ Mustafa Kalafat, "Suriye Türk Halk Kültüründen Kesitler", *Türk Yurdu Dergisi*, S. 137 (2014), s. 30-34.

²⁸ A. Akköz, "XIX. Yüzyılda Halep Vilayetinin...", s. 260-261.

yayınlar, genellikle Suriye ve Irak'ta yaşayan aşiretlerin durumunu ve devlet yönetimiyle olan münasebetlerini içerir niteliktedir. Eski dönem tarihleriyle ilgili fazla kaynak olmayan Kürt tarihinin, Osmanlı hakimiyetine geçmeleriyle beraber kayıt altına alınmaya başlamıştır. Halep ve çevresindeki Kürt nüfus, 1516'da Çaldıran Savaşı'ndan sonra Osmanlı hakimiyetini kabul ederek, Safevilere karşı mücadele etmişlerdir²⁹.

1834 yılında Mehmet Reşid Paşa Suriye bölgesini Mehmet Ali Paşa'nın elinden geri alabilmek için tekrar bölgedeki Kürt aşiretleriyle irtibata geçerek desteklerini sağlamıştır. Bahdınan ve Soran Aşiretlerini kendi tarafına çekmiştir. Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra Kürtler çoğunlukla Osmanlı padişahlarına biat etmiştir. XIX. yüzyılda meydana gelen birçok savaş ve isyanda da Osmanlı Devleti'nin yanında olmayı tercih etmişlerdir³⁰.

1.2.1.4. Ermeniler

Ermenilerin çoğunluğu Ermeni Krallığından gelmiştir ve Gregoryan mezhebine mesup Hristiyanlardan oluşmaktadır. Son Hayguin Krallığı'ndan kaldıkları düşünülmektedir. Ermeni topluluğu XIX. yüzyıl dâhil olmak üzere Osmanlı topraklarında yerleşik oldukları her bölgede kültürlerini, inançlarını rahat bir biçimde yaşamış, bağlı oldukları devletin ayrıcalıklarından faydalanmışlardır³¹.

Osmanlı Devleti'nde Ermenileri destekleyen politikaların en önemli adımı Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethettikten sonra (1461) Ermeni Patrikliği kurması olmuştur. Patrikler, Ermeni topluluğunun dini ve toplumsal faaliyetlerini düzenleme ve inceleme, ayrıca bu millete ait malların idare ve gelirlerinin toplanması işlerinin yapmışlardır³². Bu faaliyetler, Ermenilerin Osmanlı hakimiyeti dahilinde refah içinde yaşamalarına ve kendilerini geliştirmelerine, önemli makamlara gelmelerine sebep olmuştur³³.

Kaynaklara göre, Osmanlı Devleti'nde Kürtlerden sonraki en çok azınlık nüfus olan Ermenilerin sayısı 600.000-700.000 civarındadır. Halep'te yaşayan Ermeniler

²⁹ Hakan Özoğlu, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2009, s. 92 vd.

³⁰ A. Akköz, "XIX. Yüzyılda Halep Vilayetinin...", s. 262.

³¹ A. Akköz, "XIX. Yüzyılda Halep Vilayetinin...", s. 264.

³² Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yayınları, İstanbul 1976, s. 149.

³³ Nejla Günay, "Ermenilerin Kurdukları Cemiyetler ve Komitelerin Maraş ve Çevresindeki Faaliyetleri", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 3 (2012) s. 22.

arasında mezhep farklılıkları ve anlaşmazlıklar olduğu belirtilmekle beraber bu durumun sık sık anlaşmazlıklara yol açmıştır. Antakya ve Lazkiye arasında bulunan Hessale Köyü'ndeki Ermenilerin Protestan ayini yaptıkları için çevredeki diğer Ermenilerden baskı görmeleri buna örnek olarak gösterilebilir³⁴. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Halep Vilayeti'nde Ermenilerin sahip olduğu birçok mektep bulunmaktaydı. Halep merkezinde de 2 okul ve bu iki okulda 438 erkek, 249 kız ile 18 öğretmen bulunmaktaydı. Ayrıca Halep'e bağlı olan Ayıntab'ta 9 okul ve bu okullarda 898 erkek öğrenci, 708 kız öğrenci, 58 öğretmen bulunmaktaydı. Yine Antakya'da 10 okul ve bu okullarda 440 erkek öğrenci, 47 kız öğrenci ile 10 öğretmen mevcuttu. Bunların dışında Haçın, Süleymanlı ve Sis çevresinde 21 okul ve bu okullarda ise 1589 erkek öğrenci, 319 kız öğrenci ile 93 öğretmen yer almaktaydı³⁵.

1.2.1.5. Çeçenler ve Çerkezler

Çeçenler ve Çerkezlerin Kafkasya'dan Mezopotamya'ya ve Halep Vilayeti'ne 1864 yılında gelmişlerdir. İlk geldikleri dönemde sayıları 20.000 kadardır. Bu sayının 5.000 kadarı Çeçen geri kalanını ise Çerkezler oluşturmaktaydı. İlk geldikleri dönemde Mardin'in batısına yerleşmişlerse de daha sonra yönetimin de ön ayak olmasıyla Halep Eyaleti ve Zor Bölgesi'ne yerleştirilmişlerdir. Çeçenler, Halep'e yerleştikten sonra neredeyse her kesimle karşı karşıya gelecek şekilde anlaşmazlıklar yaşamıştır. Geldikleri bölgenin yaşam tarzıyla Halep'teki sosyal hayatta meydana gelen farklılıklar, ara ara problemler doğurmuşsa da zamanla daha uyumlu bir hal almıştır. Çeçen ve Çerkezlerin bölgede iskan ettirilmesinin başlıca sebebi buradaki demograik dengeyi sağlamak, özellikle de Araplara karşı tampon bölgeler oluşturmaktı. Çeçen ve Çerkezlerin tercih edilme sebeplerinden biri de Halep ve havalisinde Türklerin, Kürtlerin ve Arapların iç içe girmiş şekilde karışık halde yaşamalarıydı. Osmanlı yönetimi, Çeçenleri Diyarbakır'da zaptiye alanında istihdam ederken, Halep ve çevresindeki Çerkezleri ise genellikle güvenlik alanlarında tutmayı tercih etmiştir³⁶.

³⁴ Uğurhan Demirbaş vd. (Yay. Haz.), *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-İngiliz İlişkileri*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, C. I, Ankara 2004, s. 8.

³⁵ A. Akköz, "XIX. Yüzyılda Halep Vilayetinin...", s. 264.

³⁶ Hakan Akköz, *XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Halep Vilayetinin Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Durumu (İngiliz-Amerikan Kaynaklarına Göre)*, (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kahramanmaraş 2016, s. 73.

1.2.2. Osmanlı Dönemi'nde Halep'teki Sosyal ve Dini Mekanlar

Halep ekonomik potansiyeli yüksek bir şehir olduğu gibi barındırdığı kültürel ve zengin tarihi geçmişinin bir sonucu olarak sayısız sosyal ve dini mekanlara sahiptir. Halep'te sayısız dinî ve sosyal yapı mevcuttur. Tamamının verilmesi mümkün olmadığından belli başlı yapıların verilmesi uygun görülmüştür. Camilere örnek olarak *Ulu Cami*, *Hüsreviyye Paşa*, *Behram Paşa*, *Adliye* ve *Hamevî* gibi dönemin önde gelen yapıları örnek olarak gösterilebilir. Bunun Halep'teki en eski eserlerden olduğu belirtilmektedir. Önemli medreselerin başlıcaları ise şunlardır: Halaviyye, Seffâhiyye ve Sultâniyye Medresesi³⁷.

1.2.2.1. Camiler

Ulu Cami, Eski Halep şehir dokusu, Halep şehrinin sembolleri arasında yer alan bu özel yapının etrafında toplanmış durumdadır (Şekil: 2.5.). Halep Ulu Camii, yapılmış olduğu devir olan Emevilere ithafen Ümeyye Camii ve Zekeriya Camii olarak da isimlendirilmektedir. Hazret-i Zekeriya Peygamber, Hazret-i Yahya Peygamberin babası olup Halep Ulu Camii'nin hariminde defnedilmiştir. Halep Ulu Camii, Emeviler devrinde, 715 yılında halife Süleyman b. Abdülmelik tarafından, Cuma mescidi olarak yapılmıştır. 962 yılında ise Bizans İmparatoru II. Nikephoros'un yaptığı taaruzlar sonucunda yapıda büyük tahribatlar yaşanmış ve 965 yılında Hamdânî Emîri Seyfûddeve el-Hamdânî'nin yaptığı tamiratla yeniden kullanıma açılmıştır. Halep Ulu Camii'nin günümüze kadar ulaşan en eski mimari kısmı 1090 yılında Selçuklu Sultanı Melikşah'ın tamirat esnasında inşa ettirdiği minaredir ve kitabesine göre üst kısmı, kardeşi Tutuş tarafından 1094 yılında tamamlanmıştır. Bu minare 46 m. yüksekliğe ve 4,95 m. genişliğe sahiptir. 174 basamaktan oluşan minare merdivenlerinin her birinin yüksekliği 22 cm. olarak ifade edilmektedir. 1169 yılında çarşı ile birlikte tekrar yanan cami, 1185 yılında Nureddin Zengi'nin çabalarıyla minare dışında kalan yerlerin tamamı temel kısmına kadar yıkılarak yeniden yapılmıştır³⁸.

Hüsreviyye Camii, Halep'te Cellûm bölgesinde kale altında yer alan Hüsreviye Camii, Mısır ve Şam Beylerbeyi Hüsrev Paşa'nın vezir olduktan sonra yaptırmaya

³⁷ N. Koltuk vd., *Osmanlı Belgelerinde Halep...*, s. 38-39.

³⁸ Abdüsselam Uluçam, "Halep Ulu Camii", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C. 15, İstanbul 1997, s. 248-249.

çıkar. Aynı zamanda ölçek olarak da külliyenin ticaret yapılarıyla kıyaslandığında geri planda kalmış olduğu söylenebilir⁴².

Hamevî Camii, Halep kalesinin hemen doğusunda, Beyyâda Mahallesinde bulunmaktadır. Yapının inşa tarihiyle ilgili özgün kitabeye rastlanmamıştır. Suriye makamları tarafından yapının girişine konulan tanıtım kitabesinde Hamevî Camii'nin, 968 hicri/1561 miladi yılında Hacı Muhammed bin Davud en-Nuri el-Mağribi tarafından inşa edildiği, 1768 yılında da Hacı Hasan bin Abdurrahman el-Hamevî tarafından yenilediği ve genişletildiği belirtilmektedir. Yapıyı tamir ettirip genişleten kişi olan Abdurrahman Hamevî nedeniyle cami "Hamevî Camii" olarak anılmaya başlamıştır⁴³.

1.2.2.2. Medreseler

Halaviyye Medresesi, Haleviyye Medresesi 5. asırda inşa edilmiş ve Bizans devrinden günümüze kalan ve Hazret-i Meryem'e adanmış olan Halep Büyük Katedralinin geliştirilmesiyle meydana getirilmiştir. 540 yılında oldukça harap hale gelen yapı Bizans İmparatoru Justinian tarafından tekrar inşa edilmiştir. 1123 yılında ise Balak bin Behram tarafından camiye çevrilmiştir. Haçlılar zamanında da burası yağmaya maruz kalmıştır. Halep şehir kadısı olan Ebu'l-Hasan bin Ebu'l- Fadl tarafından, şehirdeki dört katedral daha din eğitimi verilen okula çevrilmiş ve Haleviyye Medresesine dâhil edilmiştir. Buranın adının "Haleviyye" olarak anılmasının nedeni ise iddialara göre H. 543 / M. 1149 tarihinde burada Nureddin Zengi zamanında halka tatlı şeker dağıtılmasından dolayıdır⁴⁴.

Seffâhiyye Medresesi, Gevher Melikşah Türbesinin hemen güneyinde yer alan Seffâhiyye Camii, Seffâhiyye Mahallesinde bulunmaktadır. Memlûklü devrine ait olan bu yapının taçkapısındaki kitabesine göre 1425'te Ahmed bin Salih ibn Seffâh tarafından inşa edilmiştir. Çift renkli taş işçiliği yansıtan hem kuruluşu hem de ebatları diğer yapılardakilerden farklı olan taçkapısı ve geometrik taş süslemelerle bezeli sekizgen minaresiyle devrin önemli eserleri arasında yer alan Seffâhiyye Camiinin hariminin doğusunda Seffâh ailesinin mezarları bulunmaktayken yakın geçmişte bu

⁴² O. Doğan-M.İ. Dönmez, *Halep'te Osmanlı İzleri...*, s. 112.

⁴³ O. Doğan-M.İ. Dönmez, *Halep'te Osmanlı İzleri...*, s. 137.

⁴⁴ O. Doğan-M.İ. Dönmez, *Halep'te Osmanlı İzleri...*, s. 44.

mezarlar buradan kaldırılmıştır⁴⁵.

Sultâniyye Medresesi, Halep Kalesi'nin güneyinde, Sahet Bizah mahallesinde yer alan Sultâniyye Medresesi Eyyûbi devrine aittir. 1223'te Sultan Selâhaddîn-i Eyyûbî tarafından, oğlu el-Melikü'z-zahir Gâzî adına inşa ettirilmiştir. el-Melikü'z-zahir Gâzî'nin mezarı burada bulunmaktadır. Bu medresede dini eğitim verildiği bilinmektedir⁴⁶.

1.2.2.3. Mektepler

Osmanlı Devleti'nde modern reformların başladığı XIX. yüzyıla kadar eğitim genellikle medreselerde verilen öğretiler ile devam etmiştir. Ülke genelinde başlayan reformlar eğitim alanında da etkisi göstermeye başlayınca eğitimin taşra teşkilatında kurumsallaşması için adımlar atılmıştır. Ayrıca söz konusu yüzyılda Halep Vilayeti'nde gittikçe artan nüfus miktarı burada da eğitim kurumlarının kurulmasını gerektirmiştir. Halep Vilayeti'nde klasik medreselerin yanında öncelikle sıbyan mektepleri açılmıştır. Amaç hem eski müesseseleri tamamen ortadan kaldırmayıp, tepki çekmemek hem de şehirde modern eğitim kurumlarını tesis etmektir. Böylelikle değişen şartlara göre ortaya çıkan kurumların ön plana çıkarılması amaçlanmaktaydı⁴⁷.

Halep'te sıbyan mektebinin açılmasından sonra 1885 yılında mekteb-i idadinin açılmasına karar verilmiştir. 1898-1904 yılları arasında Halep'te eğitim veren 1 mekteb-i idadinin olduğu ve bu mektebin Birkaç yıl kurulması süren idadi mektebi ancak Osman Paşa Vakfı arazisi üzerinde Maârif Vekaleti'nin ödediği kira karşılığında inşa edilmiştir. İdadinin 1.200 kuruş olan kirasının 1888 yılında yaşanan mali sıkıntılar sebebiyle ödenemediği belirtilmektedir. Halep'teki Mekteb-i İdadiler, Fransız okullarının mimariden esinlenerek yapılmıştır⁴⁸.

Halep Mekteb-i İdadisi'nin, kuruluş aşamasında üç katlı planlandığı fakat dönemin ekonomik ve siyasi problemlerinin buna müsaade etmediği anlaşılmaktadır. Bu sebeple de iki katlı inşa edilen mektebin, 300 kadar talebenin eğitim görebileceği şekilde planlanmıştır. İdadi, eğitim ihtiyacının yanında, mutfak, yemekhane, hamam

⁴⁵ O. Doğan-M.İ. Dönmez, *Halep'te Osmanlı İzleri...*, s. 43.

⁴⁶ O. Doğan-M.İ. Dönmez, *Halep'te Osmanlı İzleri...*, s. 48.

⁴⁷ Sena Yaşlıçimen, *Halep Mekteb-i İdadisi (1888-1918)*, (Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2018, s. 16.

⁴⁸ Büşra Elçiçeği-Ali Yılmaz, "Maârif Salnâmelerine Göre Halep İdadisinde Eğitim (1898-1904)", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 23, S. 1 (Mart 2021), s. 55.

ve çamaşırhane gibi temel ihtiyaçların karşılandığı bölümlere de sahipti. İlk etapta gündüz eğitimi veren mektep, 1892 yılından itibaren yatılı olacak şekilde devam etmiştir. Eğitime ilk başladığı yılda 70 öğrenci ile başlayan Halep Mekteb-i İdadisi'nde görev alan eğitimciler ve müfredattaki dersleri şu şekildeydi:

Hendese, Fransızca ve Hesap Muallimi: Liyan Efendi

Farisî Muallimi: Naci Efendi,

İmam ve Mübassır: Şeyh Mehmet Ferit Efendi,

Tarih-i Umumî ve Tıbbiye Muallimi: Abdi Bey,

Resim Muallimi: Hayri Bey (Yüzbaşı),

Arabî Muallimi: Abdullah Efendi,

Mübassır: Osman Efendi,

Lisan-i Osmanî Muallimi: Ahmet Hamdi Efendi⁴⁹.

1.2.2.4. Vakıflar

Vakıf, sözlükte “durma, durdurma, hareketten alıkoyma, ayakta bekleme, hapsetme, dinlendirme” manasında kullanılmaktadır⁵⁰. Bu bakımdan vakıf, bireyin ölümünden sonra adının yaşatılması için kurulan müesseseleri tanımlamak için de kullanılmıştır. Türklerde özellikle de İslamiyetten sonra sosyal hayatta vakıfların rölü artmıştır. Gerek yardımlaşma ve gerekse de sosyal hayatta kullanılan dini ve sosyal yapıların bakımı, onarımı veya yapımında vakıfların katkısı olmuştur⁵¹.

Osmanlı Devleti'nde vakıf müessesesi hukukuna göre vakfın işleyişiyle alakalı kurallar vakıflara bırakılmış olup, devletin müdahalesi olmadan işletilirdi. Fakat devlet müdahale etmeden, yıllık düzenli olarak denetleme yetkisine sahip olduğu gibi muhasebe kayıtlarının doğru tutulup tutulmadığını kontrol ederek, usulsüzlüklerin önünü almaya çalışırdı. XIX. yüzyılda Halep Eyaleti'ne bağlı 137 adet vakfın olduğu belirtilmekle beraber bunların 104'ü Halep merkezinde diğerleri ise bağlı kazalarda yer almaktaydı. Halep'in merkezinde bulunan vakıflardan bazıları şunlardır: Şehabettin Zuhrevî, Hacı Derviş ve Ahihi, Rüstem Paşa, Saraylı Hatunî, Türbe-i Karasungur, Abdullah Harucekî, Muhammed Bağdaş, Hacı Sultan Bimarî, Hoca Dursun Haleb, Ebu'l-Fazl Haleb, Emin Mübarek, Abdurrahman Suburcu, Muhammed

⁴⁹ B. Elçiçeği-A. Yılmaz, “Maârif Salnâmelerine Göre...”, s. 55-56.

⁵⁰ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, MEB. Yayınları, İstanbul 1993, s. 337.

⁵¹ Fuad Köprülü, “Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti”, *Vakıflar Dergisi*, S.1, Ankara 1938, s. 1.

el-Maraşî, Hacı Ali Kılıç ez-Zahirî, Ali ibni Harafe, Şihabüddin Yusuf Hatib-i Şeyzer, Hazinedar, Hacı Hüseyin Hun, Hacı Ömer Cekcun ve Şerifüddin el- Ammî Vakfı⁵².

1.3. Osmanlı Devleti'nde İlmîye Sınıfı

Orhan Bey döneminden itibaren ise ilim alanındaki gelişmeleri daha net takip edebilmek mümkündür. İlk medrese Orhan Bey zamanında ve onun tarafından İznik'te yapılmıştır. Yapılan bu medreseye ise ilk müderris olarak Davud-i Kayseri atanmıştır. Daha sonra Bursa'nın fethedilmesiyle burada da halk arasında Manastır Medresesi olarak bilenen yapı inşa edilmiştir. Fethedilen ve ele geçirilen yerlerin çoğalmasıyla cami, medrese, imaret vs. gibi yapılar da aynı oranda artmıştır⁵³. Beyliğin genç oluşundan dolayı İlmîyeye mensup olacak kişiler eğitimlerini tamamlamak için dönemin önemli ilim merkezlerinden olan Kahire, Semerkant, Bağdat gibi şehirlerde ileri tahsillerini tamamlayarak Anadolu'ya geri dönmüşler ve edindikleri bilgileri bir sonraki nesle aktarmışlardır⁵⁴. Yıldırım Bayezid ve özellikle II. Murad döneminde bu eğitim faaliyetleri daha da canlanmıştır. Bu dönemde Şeyhülislamlık makamının oluşturulması, Edirne, Bursa gibi şehirlerde büyük medreselerin kurulması ve pek çok âlimin Osmanlı ülkesine davet edilmesi sebebiyle ilmi ve tasavvufi akımlar bir hayli genişledi. Büyük fethin zemin hazırlaması açısından oldukça önemli olan bu dönemde yayılan ilim ve fikir akımları İstanbul'un fethinden sonra canlılığını yitirmiş, 16. yüzyıldan itibaren ise seyrekleşmiştir. Bu durum Osmanlı ilim hayatının duraklamasının sebeplerinden biri olarak gösterilmiştir⁵⁵.

Fatih Sultan Mehmed döneminde İlmîye Sınıfı, Fatih Kanunnamesi ile imtiyazlı bir duruma sahip olmuştur. Bu dönemde Fatih'te ilmi merak ve desteğiyle İlmîye Sınıfı yerini sağlamlaştırmış ve kurumsal bir görünüm elde etmiştir. Fatih dönemi sadece teşkilat açısından değil anlayış ve yaklaşım bakımından da İlmîye Sınıfı için bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Yayınlanan kanunnamede ilk defa ulema ve İlmîye Sınıfı ile ilgili hükümlere yer verilmiştir. Ayrıca ilmiye, seyfiye ve kalemiye şeklindeki kurumlarda bariz bir ayrılma söz konusu olmuş, bu kurumlara yerleştirilecek olan memurların eğitimleri şekillendirilmiştir. Fatih döneminin sonuna

⁵² XIX. yüzyılda Halep'te bulunan Osmanlı vakıflarının listesi için bk. Mustafa Öztürk, "1861-1865 Dönemi Halep Vakıflarının Muhasebesi", *Turkish Studies*, Volume 9/4 (Spring 2014), p. 951, 957-961.

⁵³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmîye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 2.

⁵⁴ Mehmet İpşirli, "Osmanlı İlmîye Mesleği Hakkında Gözlemler" *Osmanlı Araştırmaları Dergisi VII-VIII*, İstanbul, 1988, s. 273.

⁵⁵ Mehmet İpşirli, "İlmîye", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, TDV Yayınları, İstanbul 2000, s. 142.

kadar ilim ve kültür müesseseleri çok büyük gelişme kaydetmiştir. Fatih'ten Kanuni'ye kadar gelen sürede de İlmiye Sınıfı'nın önemi devam etmiştir. Özellikle Kanuni döneminde teşkilat ve fiziki imkanlar açısından en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Yönetici zümre arasında en geniş imtiyazlara vakıf olan bu kurum vergilerde ve cezalarda da ayrıcalık hakkına sahip olmuştur. Askeri sınıfa da tıpkı ilmiye mensupları gibi bazı ayrıcalıklar tanınmış olsa da ilmiye sınıfının sahip oldukları geniş bir alan kaplamaktadır. Özellikle Ehl-i Örf kesimini oluşturan kapıkulu ve değerlerine en ağır ceza olarak idam verilirken Ehl-i Şer olarak gruplandırılan ilmiye sınıfı mensuplarına en ağır ceza olarak görevden azil ve sürgün verilirdi. Verilen bu ayrıcalıkların zamanla çeşitli olumsuzluklara yol açmıştır. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletin içerisinde yaşanan olumsuz durumlardan ilmiye sınıfı da etkilenmeye başlamıştır. Bazı tarihçiler bu bozulmanın Rüstem Paşa ile, bazıları ise Sokullu'nun ölümü ile başladığı konusunda fikir ayrılığı yaşamaktadır⁸ fakat tarihçilerin hemfikir oldukları nokta ise bozulmanın 16. yüzyılın ikinci yarısında başlamış olduğudur. Bu olumsuz durum yönetim tarafından derhal fark edilmiş bozulma ve kanunlara riayetsizliğe karşı gelinmemesi ve kanun-ı kadimden uzaklaşmaması gerektiği ilmiye sınıfına emredilmiştir. Dönemin tarihçileri ve müellifleri bu bozulmayı çok daha sert bir üslupla ele almış pek çok eleştiri ve tenkit kaleme almışlardır⁵⁶.

17. yüzyılda ise merkezi yönetimde seyfiye ve kalemiye sınıfının etkinliği artmaya, ilmiye sınıfının ise azalmaya başlamıştır. Toplum üzerindeki nüfusları azalmamış, devletin her tarafına yayılan cami, mescit, mektep, medrese ve bunlara mali kaynak sağlayan vakıflar aracılığı ile etkinlikleri devam etmiştir. Modernleşme ile birlikte ilmiye sınıfı yapılan yeniliklere ayak uydurmuş hatta pek çoğunun öncüsü konumuna gelmiştir. Sınıfın, devletin toparlanmasında büyük sorumluluk üstlendiği bir dönem olmuştur. II. Mahmud döneminden itibaren ise İlmiye sınıfının etkinliği, büyük ölçüde yararlandığı vakıf gelirlerinin devletin bütçesine alınmasından sonra kaybolmaya başladı. Medrese ve dini hizmetler zarar gördü. Batı usulü eğitimin yaygınlaşmasından sonra ise ilmiye sınıfı kendi haline terk edildi⁵⁷.

⁵⁶ M. İpşirli, "İlmiye", s. 142-143.

⁵⁷ M. İpşirli, "İlmiye", s. 142-145.

1.3.1. Osmanlı Ulemâsı

İlmiye, kelime anlamı olarak ilme mensup olan bir mesleği ifade etmektedir. İlmiye sınıfı, Osmanlı Devleti'nde fetva, eğitim, yargı ve din teşkilatını oluşturan medrese kökenli mensupların oluşturduğu bir sınıftır. İlmiye sınıfı mensuplarına "ulemâ-yi rûsûm" denilmiştir. İlmiye sınıfı mensupları genellikle Müslüman ve çoğunlukla da Türkler'den oluşmuştur. İlmiye sınıfına giriş yapmak isteyenler için ilk şart Osmanlı'da klasik eğitim kurumu olan medresenin yüksek mertebesinden diploma almaktır. Bu kişiler medreselerde tahsil gördükten sonra icazet alarak mezun olmuşlardır. Mezuniyetten sonra kişi ilk etapta orta dereceli bir medresede müderris, naib, nahiy müdürü veya kadı yardımcılığı gibi vazifelerde bulunmuşlardır⁵⁸.

İlmiye sınıfını genel olarak iki başlık altında inceleyebiliriz. Tarık-i İlmiye ve Rical-i İlmiye olarak gruplandırabileceğimiz bu ayırımı Tarık-i İlmiye de fetva müessesinde Kaza Müftüsü'nden Şeyhülislam'a, seyfiye sınıfında Alay İmamı'ndan Alay Müftüsü'ne, saray teşkilatında Hekimbaşılık, Münecimbaşılık, Padişah İmamlığı ve Hocalığı'na, eğitim sisteminde talebeden Müderris'e, yargı sisteminde Nahiy Naibi ve Kaza Kadısı'ndan Mevleviyet Kadıları ve Kazaskerlere kadar geniş bir çevreyi içine alan bir teşkilattir. Rical-i İlmiye ise Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri ve Payeleri, İstanbul Kadıları ve Payeleri ile Haremeyn Payeleri'nden oluşan ilmiye sınıfının üst düzey Payeleri vazifeli veya vazifesiz olarak başkentte bekletilir, taşrada görevlendirilmezdi. İlmiye sınıfında en üst makamda Şeyhülislam yer alırdı⁵⁹.

İlmiye sınıfının temelini oluşturan mülazemet sistemi, iki şekilde bir anlam ifade etmektedir. Birincisi medreseden mezun olduktan sonra müderrislik veya kadılık makamına atanıncaya kadar geçen staj dönemi, diğeri ise belli bir süre müderrislik veya kadılık yapan kişinin yeniden görev yerine tayin olana kadar beklemiş olduğu süreyi ifade eder. İlmiye sınıfının kuruluşundan olgunlaşma döneminde kadar olan süre de adayların sayısı az olduğu için herhangi bir süre bekleme söz konusu değildi ancak mezun sayısı ihtiyaçtan fazla olmaya başlamasıyla beraber mülazemet sistemine özellikle 16.yüzyılın ikinci yarısından itibaren ihtiyaç duyulmuştur. Zamanla sistemin

⁵⁸ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C. II, İstanbul 1993, s. 52; Burcu Akça Eyiler, *20. Yüzyıl'da Batum Ulemâsı (Meşihat Arşivine Göre)*, (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzincan 2019, s. 13.

⁵⁹ Mehmet Fatih Özer, *Osmanlı İlmiye Teşkilatı Araştırmalarında Kullanılabilecek Temel Kaynaklar*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2014, s. 6.

gelişmesiyle çeşitli mülazemet yolları ortaya çıkmıştır⁶⁰.

⁶⁰ M.F. Özer, *Osmanlı İlimiye Teşkilatı...*, s. 6.

İKİNCİ BÖLÜM

HALEPLİ SON DÖNEM OSMANLI ULEMÂSI

2.1. Bekrî Efendi

Şeyh Bekrî Efendi, 21 Mart 1844 tarihinde Halep'te dünyaya gelmiştir. Halep'te kürekçilik sanatıyla uğraşan Hacı Ahmed Efendi'nin oğludur. İlk eğitimine Halep'teki mahalle Sıbyan mekteplerinde başlayan Şeyh Bekrî Efendi, 13 Nisan 1861 tarihinde Karnahiye Medresesi'ne kaydolmuştur. Burada görevli olan müderrislerden Termânînzâde şeyh Ahmet Efendi'den dersler ve ardından icazet almıştır⁶¹. 31 Mart 1910 tarihinde Halep Vilayeti'ne bağlı Cebel-i Seman Kazası müderrisliğine atanmıştır⁶².

Şeyh Bekrî Efendi, evli olup, tek eşi bir evlilik sürdürmüştür. İslam dinine mensup alan Bekrî Efendi, fiziksel özellikleri bakımından uzun boylu, ela gözlü ve buğday tenlidir. Halep Vilayeti'ne bağlı Kazasker Mahallesi'nin 60/1 numaralı meskeninde ikamet etmiştir. Şeyh Bekrî Efendi, Arapça konuşma ve yazmayı iyi derecede bilmekle beraber, herhangi bir eser kaleme almamıştır. Hakkında kaleme alınan evrak dosyasında herhangi bir disiplin suçuna dair bir veriye rastlanmamıştır⁶³.

Tablo 1. Şeyh Bekrî Efendi'nin tezkire sureti⁶⁴

İsim ve şöhreti	Pederi ismiyle mahall-i ikâmeti	Vâlidisi ismiyle mahall-i ikâmeti	Tarih ve mahall-i velâdeti	Millet i	San'at ve sıfat ve hizmet ve intihâb salâhiyeti	Müteahhil ve zevcesi müteahhid olup olmadığı	Derecât ve sunûf-u askeriyesi		
Şeyh Bekrî	Müteveffâ Hacı Ahmet	Müteveffî ye Zeliha	1260 Halep	İslâm	Arapça okur yazar	Zevcesi vardır	--		
Eşkâli		Sicil-i nüfusu kayıt olunan mahalli							
Boy	Göz	Simâ	Alâmet-i fârika-i sâbite	Vilâyeti	Kazası	Mahalle ve karyesi	Sokağı	Mesken numarası	Nev'-i mesken
Uzun	Elâ	Buğday	Tam	Halep		Kazasker	--	60/1	Hâne

2.2. Şeyh Zerkâ Efendi

Şeyh Zerkâ Efendi, 1845 (h.1262) yılında Halep'te doğmuştur. Halep'te

⁶¹ MŞH. SAİD. 131-15-1.

⁶² MŞH. SAİD. 131-15-3.

⁶³ MŞH. SAİD. 131-15-2.

⁶⁴ MŞH. SAİD. 131-15-2.

yüksek tahsilini tamamladıktan sonra Kur'ân-ı Kerim'i hıfz etmiş ve akabinde Şeyh Ahmed et-Termanini'den ileri düzeyde ilim ve Arapça öğrenerek, icazet almıştır. Daha sonra Halep'teki Osmaniye Medresesi Müderrisi Şeyh Mustafa Efendi ve Kalacı Şeyh Ali Efendi'den aklî ilimler tahsili görmüştür. Şabaniye Medresesi'nde müderrisliğine yükseldikten sonra yine Halep Mahkeme-i Şerriye Baş Kitabeti'ne tayin edilerek, iki yıl boyunca bu vazifede kamıştır. Bu vazifesini sürdürdükten sonra Halep Kazası'ndaki fetva kaleminde sekiz yıl boyunca çeşitli hizmetlerde bulunmuştur. 7 Mayıs 1914 tarihinde ise Halep fetva emaneti muavinliğine yükseltilmiş ve tayin olduğu 14 Mayıs 1914 tarihinde kendisine bildirilmiştir. 17 Mayıs 1914 tarihinde atanmış olduğu kurum tarafından kaleme alınan hüsn-i şehadet (iyi bilinirlik raporu) ile göreve başlamıştır. Şeyh Zerkâ Efendi, aynı zamanda ömrünün son 28 yılını Şabaniye Medresesi'nde dersler vererek, eğitime katkıda bulunmuştur. Şeyh Zerkâ Efendi, Halep dışında herhangi bir memuriyette bulunmamıştır⁶⁵.

Şeyh Zerkâ Efendi, 17 Mayıs 1914 tarihinde fetva emaneti muavinliğindeki görevine başladıktan beş ay sonra 17 Eylül 1914 tarihinde belirtilmemiş sebeplerden dolayı istifasını sunarak, görevden ayrılmıştır⁶⁶.

2.3. Muhammed Beşir Efendi

Muhammed Beşir Efendi, 29 Aralık 1851 tarihinde Halep'te doğdu. Ağazâde mahlası ile tanınan Muhammed Beşir Efendi Halep Vilayeti'nde ziraat işleriyle tanınan Ağazâde Hasan Efendi ile Hatice Hanım'ın oğludur. İlk eğitimine Halep'in merkez kazasındaki mahalle mektebinde başlayan Hasan Efendi, Arapça ilimleri öğrenmek maksadıyla Halep'teki Osmaniye Medresesi'nde kaydoldu. Burada özellikle de Arapça ve Türkçe dillerini öğrendi⁶⁷.

10 Haziran 1881 tarihinde memuriyet hayatına atılan Muhammed Beşir Efendi, aylık üç yüz kuruş maaş ile Halep mahkemesinde kayıt işlerinden sorumlu olmak üzere görevlendirildi. Herhangi bir rütbe ve nişana sahip olmayan Beşir Efendi, vefat edene kadar bu görevini sürdürdü⁶⁸.

⁶⁵ MŞH. SAİD. (Meşihat Arşivi), 72-27-1; MŞH. SAİD. 72-27-2; MŞH. SAİD. 72-27-3.

⁶⁶ MŞH. SAİD. 72-27-4; MŞH. SAİD. 72-27-5.

⁶⁷ MŞH. SAİD. 129-29-1; MŞH. SAİD. 129-29-2.

⁶⁸ MŞH. SAİD. 129-29-1; MŞH. SAİD. 129-29-3; MŞH. SAİD. 129-29-4.

Muhammed Beşir Efendi, tek eşli bir evlilik sürdürmüştür. İslam dinine mensup Muhammed Beşir Efendi, fiziksel özellikleri bakımından orta boylu, mavi gözlü, kısa sakallı ve beyaz tenlidir. Halep Vilayeti'ne bağlı Besatine Mahallesi'nin Hamşu Sokağı'nın 37/1 numaralı meskeninde ikamet etmiştir. Muhammed Beşir Efendi, Arapça ve Türkçe konuşma-yazmayı bilmekle beraber, herhangi bir telif eser kaleme almamıştır. Hakkında kaleme alınan evrak dosyasında herhangi bir disiplin suçuna dair bir veriye rastlanmamıştır⁶⁹.

Tablo 2. Muhammed Beşir Efendi'nin tezkere sureti⁷⁰

İsim ve şöhreti	Pederi ismiyle mahall-i ikâmeti	Vâlidisi ismiyle mahall-i ikâmeti	Tarih ve mahall-i velâdeti	Milleti	San'at ve sıfat ve hizmet ve intihâb salâhiyeti	Mütehhil ve zevcesi müteaddid olup olmadığı	Derecât ve sunûf-u askeriyesi	
Muhammed Efendi mukayyid	Müteveffâ Hasan Ağa	Müteveffîye Hatice	1267 Halep	İslam	Talebe-i ulûm	Bir zevcesi vardır	--	
Eşkâli		Sicil-i nüfûsu kayıt olunan mahalli						
Boy	Göz	Simâ	Alâmet-i fârika-i sâbite	Vilâyeti	Kazası	Mahalle ve Sokağı	Mesken numarası	Nev'-i mesken
Orta	Mâî	Beyaz	Kısa sakallı	Halep	Halep	Besâtine Hamşu	37/1	Hâne

2.4. Abdurrahman Efendi

Abdurrahman Efendi, 1854 yılının temmuz ayında Halep'te dünyaya gelmiştir. Şehrin ileri gelen ulemalarından Şeyh Ahmed Efendi ile Hatice Hanım'ın oğlu olup, çevrede Hacarzade şöhreti ile tanınmaktadır. İlk eğitimini Halep'te ikamet ettiği mahalle mektebinde Kuran-ı Kerim'i hatim eyleyerek başlayan Abdurrahman Efendi daha sonra yine Halep'teki Osmaniye Medresesi'nde yatılı kalarak eğitim hayatını sürdürmüştür. Burada yaklaşık olarak on yıl hadis, fıkıh ve mantık dersleri başta olmak üzere ilim öğrendi. Osmaniye Medresesi'ndeki eğitiminin sonunda icazet alan Abdurrahman Efendi, akabinde eğitim hayatını Ezher Medresesi'nde devam ettirmek üzere Mısır'a gitmiştir. Mısır'da dört yıllık bir eğitim neticesinde icazetname alarak Halep'e dönmüştür. 10 Şubat 1894 tarihinde 400 kuruş maaş karşılığında Urfa Sancağı'na tabii Rakka Kazası müftülüğüne atanmıştır. Herhangi bir rütbe ve nişana sahip olmayan Abdurrahman Efendi'nin memuriyet hayatı Rakka Kazası'nda sona

⁶⁹ MŞH. SAİD. 129-29-2.

⁷⁰ MŞH. SAİD. 129-29-2.

ermiştir⁷¹.

Abdurrahman Efendi, evli olup, tek eşli bir evlilik sürdürmüştür. İslam dinine mensup olan Abdurrahman Efendi, fiziksel özellikleri bakımından orta boylu, elâ gözlü ve beyaz tenlidir. Halep Vilayeti'ne bağlı Rakka Kazası'nın ikamet etmiştir⁷².

Abdurrahman Efendi, Arapça konuşma ve yazmayı iyi derecede bilmekle beraber, Türkçe okur-yazarlığı bulunmaktadır. Herhangi bir eser kaleme almamıştır. Hakkında kaleme alınan evrak dosyasında herhangi bir disiplin suçuna dair bir veriye rastlanmamıştır⁷³.

Tablo 3. Abdurrahman Efendi'nin tezkere sureti⁷⁴

İsim ve şöhreti	Pederi ismiyle mahall-i ikâmeti	Vâlidisi ismiyle mahall-i ikâmeti	Tarih ve mahall-i velâdeti	Milleti	San'at ve sıfat ve hizmet ve intihâb salâhiyeti	Müteehhil ve zevcesi müteaddid olup olmadığı	Derecât ve sunûf-u askeriyesi		
Abdurrahman Efendi bin Şeyh Ahmet Efendi Şenun	Müteveffâ Şeyh Ahmet Hacar	Hatice binti Hacı Ali	1270	İslam	Müftü-i belde	Bir zevcesi vardır	--		
Eşkâli			Sicil-i nüfûsu kayıt olunan mahalli						
Boy	Göz	Simâ	Alâmet-i fârîka-i sâbite	Vilâyeti	Kazası	Mahalle ve karyesi	Sokağı	Mesken numarası	Nev'-i mesken
Orta	Elâ gök	Beyaz	Tam	Halep	Rakka	--		2/1	Hâne

2.5. Mahmud (Mahfuz) Efendi

Mahfuz mahlası ile bilinen Mahmud Efendi, 1854 yılında Halep'te dünyaya gelmiştir. Halep mahkemesi fetva kaleminde memur olan Rayhavizâde Şeyh Mustafa Efendi'nin oğludur. Baba tarafından Hz. Ömer'e ve anne tarafından Abdülkadir Geylani'ye dayandığı ifade edilmektedir. İlk eğitimini mahalle mektebinde aldıktan sonra Arapça ilimler, fıkıh, hadis, tefsir ve mantık derslerini almak üzere Halep'te bulunan Şabaniye Medresesi'nde tahsil görmüştür⁷⁵.

Şabaniye Medresesi'nden herhangi bir icazetname ve nişan almamış olan

⁷¹ MŞH. SAİD. 157-4-1; MŞH. SAİD. 157-4-2; MŞH. SAİD. 157-4-4; MŞH. SAİD. 157-4-5; MŞH. SAİD. 157-4-6; MŞH. SAİD. 157-4-7; MŞH. SAİD. 157-4-8; MŞH. SAİD. 157-4-9; MŞH. SAİD. 157-4-10; MŞH. SAİD. 157-4-11; MŞH. SAİD. 157-4-12.

⁷² MŞH. SAİD. 157-4-2; MŞH. SAİD. 157-4-3.

⁷³ MŞH. SAİD. 157-4-1.

⁷⁴ MŞH. SAİD. 157-4-2.

⁷⁵ MŞH. SAİD. 129-26-1; MŞH. SAİD. 129-26-3; MŞH. SAİD. 129-26-5.

Mahmud (Mahfuz) Efendi, 15 Ekim 1900 tarihinden 21 Kasım 1909 tarihine kadar Halep mahkemesi baş kitabesinde memur olarak görev yapmıştır⁷⁶.

Mahmud (Mahfuz) Efendi, tek eşli bir evlilik sürdürmüştür. İslam dinine mensup Mahmud (Mahfuz) Efendi, fiziksel özellikleri bakımından orta boylu, ela gözlü, kısa sakallı ve buğday tenlidir. Halep Vilayeti'ne bağlı Abdürrahim Mahallesi'nin 74/1 numaralı meskeninde ikamet etmiştir. Mahmud (Mahfuz) Efendi, Arapça konuşma-yazmayı bilmekle beraber, herhangi bir telif eser kaleme almamıştır. Hakkında kaleme alınan evrak dosyasında herhangi bir disiplin suçuna dair bir veriye rastlanmamıştır⁷⁷.

Tablo 4. Mahmud (Mahfuz) Efendi'nin tezkere sureti⁷⁸

İsim ve şöhreti	Pederi ismiyle mahall-i ikâmeti	Vâlidesi ismiyle mahall-i ikâmeti	Tarih ve mahall-i velâdeti	Milleti	San'at ve sıfat ve hizmet ve intihâb salâhiyeti	Müteehhil ve zevcesi müteaddid olup olmadığı	Derecât ve sunûf-u askeriyesi		
Şeyh Mahmut Efendi Rayhâvî	Müteveffâ Şeyh Mustafa Efendi	Müteveffiyâ e Nefise	1271 Halep	İslam	Evkâf komisyonunda	Vardır	Vardır		
Eşkâli			Sicil-i nüfusu kayıt olunan mahalli						
Boy	Göz	Simâ	Alâmet-i fârîka-i sâbite	Vilâyeti	Kazası	Mahalle ve karyesi	Sokağı	Mesken numarası	Nev'-i mesken
Orta	Elâ	Buğday	Kısa sakallı	Halep	Halep	Abdürrahim	--	74-1	Hâne

2.6. Muhammed Necib Efendi

Muhammed Necib Efendi, 1854 yılında Halep'te dünyaya gelmiştir. Halep Mahkeme-i Şer'iyeye Başkatibi Güranzade Muhammed Sadık Efendi'nin oğludur. İlk eğitimini Halep'in Müstedambey Mahallesi'nde babasından Kur'an-ı Kerim eğitimi olarak başlamıştır. Ardından Halep'teki Mekteb-i İdâdî'de Arapça dersleri ve kıraat dersleri almaya başlamıştır. Aynı zamanda ise Halep'teki Rüşdiye Mektebi'nde Türkçe dersleri alan Muhammed Necib Efendi, buradan mezuniyet belgesini aldıktan sonra kendi mahalle mektebindeki medresesinde eğitim almaya devam etmiş ve aynı medresenin müderrisi olan Sabunizade Şeyh Muhammed Efendi'den dersler almıştır⁷⁹.

⁷⁶ MŞH. SAİD. 129-26-1; MŞH. SAİD. 129-26-3; MŞH. SAİD. 129-26-4.

⁷⁷ MŞH. SAİD. 129-26-2.

⁷⁸ MŞH. SAİD. 129-26-1.

⁷⁹ MŞH. SAİD. 209-6-1.

22 Haziran 1874 tarihinde Halep Mahkeme-i Şer'iyeye'de ve ilaveten Cebel-i Seman Kazası'ndaki terekelerin tahrir memuriyetinde çalışmaya başlamıştır. 14 Şubat 1887 tarihinde ise aynı mahkemede yazı işlerinde memur olarak devam etmiştir. 22 Ağustos 1902 tarihinde ise Cebel-i Seman Kazası'nın başkitaibetine atanmıştır. 28 Aralık 1909 tarihinde ise aylık 250 kuruş maaşla aynı mahkemenin zabıt katipliğine başlamıştır⁸⁰.

Muhammed Necib Efendi, Adle Hanım ile evli olup, tek eşli bir evlilik sürdürmüştür. İslam dinine mensup olan Muhammed Necib Efendi, fiziksel özellikleri bakımından uzun boylu, ela gözlü ve beyaz tenlidir. Halep Vilayeti'ne bağlı Müstedambey Mahallesi'nin 22/1 numaralı meskeninde ikamet etmiştir. Muhammed Necib Efendi, Arapça konuşma ve yazmayı iyi derecede bilmekle beraber, Türkçe okur-yazarlığı olup olmadığı hakkında herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. Kaleme almış olduğu bir eserine tesadüf edilmemiştir. Hakkında kaleme alınan evrak dosyasında ise memuriyeti süresince disiplin suçuna dair bir veriye rastlanmamıştır⁸¹.

Tablo 5. Muhammed Necib Efendi'nin tezkere sureti⁸²

İsim ve şöhreti	Pederi ismiyle mahall-i ikâmeti	Vâlidisi ismiyle mahall-i ikâmeti	Tarih ve mahall-i velâdeti	Milleti	San'at ve sıfat ve hizmet ve intihâb salâhiyeti	Müteehhil ve zevcesi müteaddid olup olmadığı	Derecât ve sunûf-u askeriyesi		
Gürânîz âde Necip Efendi	Müteveffâ Sadık Efendi	Müteveffıye Adle Hanım	1269 Halep	İslam	Mahkeme-i şer'ıye kâtibi	Vardır	--		
Eşkâli			Sicil-i nüfûsu kayıt olunan mahalli						
Boy	Göz	Simâ	Alâmet-i fârika-i sâbite	Vilâyeti	Kazası	Mahalle ve karyesi	Sokağı	Mesken numarası	Nev'-i mesken
Uzunca	Elâ	Beyaz	Tam	Halep	Halep	Müstedâm bey	--	22/1	Hâne

2.7. Şeyh Mustafa Efendi

Şeyh Mustafa Efendi, 1854 yılında Halep'te dünyaya gelmiştir. Şehrin ileri gelen ulemalarından Seyyid Nasır Efendi'nin oğludur. İlk eğitimine altı-yedi yaşlarında Halep'te iken yaşadığı mahallenin Sıbyan mektebinde Kur'an-ı Kerim ve dini ilimler öğrenerek başlamıştır. Ardından Halep'in Karlık Mahallesi'ndeki Medresetü'l-Ahmediyetü's-Sadîkiye olarak bilinen medreseye kaydını yaparak burada görev yapan Sadîkîzâde Ahmet Efendi'den dersler aldıktan sonra icazetname almayı

⁸⁰ MŞH. SAİD. 209-6-2; MŞH. SAİD. 209-6-3; MŞH. SAİD. 209-6-5.

⁸¹ MŞH. SAİD. 209-6-2; MŞH. SAİD. 209-6-4.

⁸² MŞH. SAİD. 209-6-2.

başardı⁸³.

Şeyh Mustafa Efendi, 1882 yılında eğitimini sürdürmek maksadıyla Mısır'a giderek Ezher Medresesi'ne kaydını yaptı. Ezher Medresesi'nin ileri gelenlerinden fetva emini Şeyh Mesut Efendi ile Şeyh Muhammed Efendi, Şeyh Fütüh Efendi, Nablusî Şeyh Yusuf Efendi ve Mısır Müftüsü Şeyh Muhammed Efendilerden dersler alarak 1885 yılında yine eğitim amaçlı Şam'a gitti. Burada ise Attarzâde Şeyh Selim Efendi, Şeyh İsa Efendi ve Şeyh Emin Efendi ile Attarzâde Şeyh Taha Efendi'nin rahle-i tedrisinden geçti⁸⁴.

Şeyh Mustafa Efendi, 16 Eylül 1888 tarihinde almış olduğu eğitim ile Haleb'e bağlı Bab Kasabası'ndaki ahali ile adı geçen kazadaki medreselerin bakım ve onarımını üstlenmiştir. Buradaki tamirat neticesinde eğitime açılan medreselerde talebe okutarak memuriyet hayatına başlamıştır. Ardından Babü'l-cübûl Kazası mal sandığına atanarak 4 Mayıs 1920 tarihine kadar buradaki görevini sürdüren Şeyh Mustafa Efendi, bu tarihten sonra aylık iki yüz kuruş maaş karşılığında aynı kazanın müderrisliğine tayin olmuştur⁸⁵.

Şeyh Mustafa Efendi, evli olup, iki eşli bir evlilik sürdürmüştür. İslam dinine mensup olan Abdurrahman Efendi, fiziksel özellikleri bakımından orta boylu, siyah gözlü, beyaz tenli ve siyah sakallıdır. Halep Vilayeti'ne bağlı Bab Kazası'nın Kibele Mahallesi'nin 47/1 numaralı meskeninde ikamet etmiştir. Şeyh Mustafa Efendi, Arapça konuşma ve yazmayı iyi derecede bilmekle beraber herhangi bir telif eser kaleme almamıştır. Hakkında kaleme alınan evrak dosyasında herhangi bir disiplin suçuna dair bir veriye rastlanmamıştır⁸⁶.

⁸³ MŞH. SAİD. 156-5-1.

⁸⁴ MŞH. SAİD. 156-5-1.

⁸⁵ MŞH. SAİD. 156-5-1; MŞH. SAİD. 156-5-5; MŞH. SAİD. 156-5-7.

⁸⁶ MŞH. SAİD. 156-5-2.

Tablo 6. Şeyh Mustafa Efendi'nin tezkere sureti⁸⁷

İsim ve şöhreti	Pederi ismiyle mahall-i ikâmeti	Vâlidese ismiyle mahall-i ikâmeti	Tarih ve mahall-i velâdeti	Milleti	San'at ve sıfat ve hizmet ve intihâb salâhiyeti	Müteahhil ve zevcesi müteahhid olup olmadığı	Derecât ve sunûf-u askeriyesi		
Şeyh Mustafa Efendi	Nâsır Ebu Zülâm	--	277 Halep	İslam	Müderris	İki zevcesi var	İhraç		
Eşkâli			Sicil-i nüfûsu kayıt olunan mahalli						
Boy	Göz	Simâ	Alâmet-i fârika-i sâbite	Vilâyeti	Kazası	Mahalle ve karyesi	Sokağı	Mesken numarası	Nev'-i mesken
Orta	Siyah	Beyaz	Siyah sakal	Halep	Bâb	Kıbele Mahallesi	--	47/1	--

2.8. Muhammed Vahid Efendi

Muhammed Vahid Efendi, 1855 yılında Halep Vilayeti'nde dünyaya geldi. Halep mahkemesinde mukayyitlik yapan Abdurrahman Efendi'nin oğludur. İlk eğitimini altı yaşında iken Halep'in merkezindeki Sibyan Mektebi'ne girerek başlamıştır. Ardından Rüşdiye Mektebi'ni bitirdikten sonra Emeviye ve Şabaniye Medreselerine giriş yaptı. Burada özellikle de Arapça, Türkçe lisanları ile fıkıh ilminde eğitim aldı⁸⁸.

Muhammed Vahid Efendi, eğitim hayatını tamamladıktan sonra 1874 yılında bir süre mülazemet eyledikten sonra Halep mahkemesinde çalışmaya başladı. 1880 yılına kadar zaman zaman açığa alınmışsa da memuriyetine ilaveten aynı mahkemede baş mukayyitliğe atandı⁸⁹. 1883 yılında Halep mahkemesinde zabıt kitabetine ve 1884 yılında mevcut memuriyetlerinin yanında Halep mahkemesi dördüncü zabıt kitabetine layık görüldü. Yaklaşık iki sene kadar açıkta kalan Muhammed Vahid Efendi, 1891 yılı şubat ayı başlarında Halep Vilayeti'ne bağlı Rakka Kazası kadı vekilliğine atandıktan⁹⁰ sonra 2 Ağustos 1896 tarihinde de yine Halep Vilayeti'ne bağlı Payas Kazası kadı vekilliğine atanmıştır⁹¹. 1898 yılı kasım ayı başlarında İdlip kadı vekilliğine atanan Muhammed Vahid Efendi, 1902 yılı mart ayında İskenderun kadı vekilliğine, 14 Haziran 1905 tarihinde Cisir-i Şuğur Kazası kadı vekilliğine ve son

⁸⁷ MŞH. SAİD. 156-5-2.

⁸⁸ MŞH. SAİD. 127-18-1; MŞH. SAİD. 127-18-2; MŞH. SAİD. 127-18-3; MŞH. SAİD. 127-18-6.

⁸⁹ MŞH. SAİD. 127-18-12.

⁹⁰ MŞH. SAİD. 127-18-1; MŞH. SAİD. 127-18-2; MŞH. SAİD. 127-18-3; MŞH. SAİD. 127-18-4; MŞH. SAİD. 127-18-5; MŞH. SAİD. 127-18-8; MŞH. SAİD. 127-18-10; MŞH. SAİD. 127-18-13; MŞH. SAİD. 127-18-14.

⁹¹ MŞH. SAİD. 127-18-7.

olarak da 1908 yılı eylül ayında ise tekrar İdlip Kazası kadı vekilliğiyle görevlendirilmiştir⁹².

Muhammed Vahid Efendi, tek eşli bir evlilik sürdürmüştür. İslam dinine mensup olan Muhammed Vahid Efendi, fiziksel özellikleri bakımından uzun boylu, kara gözlü ve buğday tenlidir. Halep Vilayeti'ne bağlı Ferafere Mahallesi'nin Dellalbaşı Sokağı'nda 45 numaralı meskeninde ikamet etmiştir. Muhammed Vahid Efendi, Arapça-Türkçe konuşma ve yazmayı iyi derecede bilmekle beraber, kaleme almış olduğu bir telif eserine tesadüf edilmemiştir. Hakkında kaleme alınan evrak dosyasında ise memuriyeti süresince disiplin suçuna dair bir veriye rastlanmamıştır⁹³.

2.9. Muhammed Safvet Efendi

Safvet mahlası ile bilinen Muhammed Efendi, 1860 yılında Halep'in merkezinde dünyaya gelmiştir. Halep mahkemesinde ve aynı zamanda Asruniye Medresesi müderrisliğini yürüten Tercümanzade Muhammed Edip Efendi'nin oğludur. Baba tarafından Hz. Hüseyin'e dayandığı belirtilmektedir. İlk eğitimine sekiz yaşında iken Halep'te bulunan Hurşid Efendi Mektebi'nde başlayarak burada Kur'an-ı Kerim, Arapça, Türkçe ve Farsça derslerini alarak başlamıştır. Ardından Halep'te bulunan Servî Medresesi müderrislerinden Şeyh Haşim Efendi'den fıkıh ve cümle bilgisi dersleri almıştır⁹⁴.

Muhammed Safvet Efendi, 1874 yılında Halep mahkemesi zabıt memuru olarak görevlendirildi. Burada üç yıl görev aldıktan sonra Yunan sınırında isyan olaylarının başlaması üzerine bölgeye gönderilen askerî birlikler ile görevlendirildi. Sekiz ay boyunca burada bölük emini hizmetini sürdürdükten sonra Halep Polisi Üçüncü Komiserliği'ne beş yüz kuruş maaşla atandı. Üç yıl Halep'te memuriyeti devam eden Muhammed Safvet Efendi, ardından Hicaz'a ve Hicaz'da beş ay görev yaptıktan sonra tekrar Halep'e tayin oldu. Halep'te Kadı Mustafa Rüştü Efendi'nin yerine görevlendirilen Hasan Tahsin Efendi'nin kadı vekili olarak göreve başladı. Bu tarihten sonra Halep mahkemesinde görev alan Muhammed Safvet Efendi, Mahmut Hamdi Efendi, Muhammed Mekkî Efendi, Muhammed Vecih Efendi, Kemâleddin Efendi, Muhammed Zühtü Efendi, Sıtkı Efendi, Asım Efendi, Muhammed Fuat

⁹² MŞH. SAİD. 127-18-9; MŞH. SAİD. 127-18-11.

⁹³ MŞH. SAİD. 127-18-10.

⁹⁴ MŞH. SAİD. 125-16-1.

Efendi, Mustafa Naîm Efendi, Muhammed İsmet Efendi, Abdurrahman Nesîb Efendi, Abdülmecid Râfî Efendi ve Muhammed Tefvîk Efendiler maiyetlerinde istihdam edildi⁹⁵.

Muhammed Safvet Efendi, 7 Şubat 1910 tarihinden sonra İskenderun mahkemesi baş kitabetine atandı. Ardından kısa bir süre sonra, 27 Şubat 1910 tarihinde ise eski görevinin yanı sıra İskenderun mahkemesinde kadı vekilliğini de üstlendi⁹⁶.

Muhammed Safvet Efendi, tek eşli bir evlilik sürdürmüştür. İslam dinine mensup Muhammed Refet Efendi, fiziksel özellikleri bakımından orta boylu, ela gözlü ve buğday tenlidir. Halep Vilayeti'ne bağlı İskenderun Kazası'nın Yenişehir Mahallesi'nin 31/1 numaralı meskeninde ikamet etmiştir. Muhammed Safvet Efendi, Arapça, Farsça ve Türkçe konuşma-yazmayı bilmekle beraber, herhangi bir telif eser kaleme almamıştır. Hakkında kaleme alınan evrak dosyasında herhangi bir disiplin suçuna dair bir veriye rastlanmamıştır⁹⁷.

Tablo 7. Muhammed Safvet Efendi'nin tezkire sureti⁹⁸

İsim ve şöhreti	Pederi ismiyle mahall-i ikâmeti	Vâlidisi ismiyle mahall-i ikâmeti	Tarih ve mahall-i velâdeti	Milleti	San'at ve sıfat ve hizmet ve intihâb salâhiyeti	Mütehhil ve zevcesi müteaddid olup olmadığı	Derecât ve sunûf-u askeriyesi		
Tercümanzâde Muhammed Safvet Efendi	Müteveffâ Muhammed Efendi	Müteveffîye Fatma Hanım	1276 Halep	İslam	Mahkeme-i şer'îye başkâtibi	Bir zevcesi olduğu	İhrâc		
Eşkâli				Sicil-i nüfûsu kayıt olunan mahalli					
Boy	Göz	Simâ	Alâmet-i fârika-i sâbite	Vilâyeti	Kazası	Mahalle ve karyesi	Sokağı	Mesken numarası	Nev'-i mesken
Orta	Elâ	Buğday	Tam	Halep	İskenderun	Yabancı yenişehir mahallesi	--	31-1	Hâne

2.10. Muhammed Ali Efendi

Muhammed Ali Efendi, 1864 yılında Halep'in merkez kazasında dünyaya gelmiştir. Halep'in ileri gelen ulemalarından ve Halep mahkemesinin baş kitabetine iken vefat eden Güranzade Hacı Muhammed Sadık Efendi'nin oğludur. İlk eğitimine küçük yaşlarda iken Halep'in merkez kazasındaki medrese ve okullarda başlayarak,

⁹⁵ MŞH. SAİD. 125-16-1.

⁹⁶ MŞH. SAİD. 125-16-1; MŞH. SAİD. 125-16-3; MŞH. SAİD. 125-16-4.

⁹⁷ MŞH. SAİD. 125-16-2.

⁹⁸ MŞH. SAİD. 125-16-2.

Kur'an-ı Kerim, kıraat ve yazı yazma dersleri alarak, Arapçayı öğrenmiştir⁹⁹.

Muhammed Ali Efendi, 13 Mart 1867 tarihinde Halep mahkemesi zabıt memurluğuna, 1881 yılın eylül ayında aynı mahkemenin yazı işleri memurluğuna atandıktan sonra 26 Ağustos 1885 tarihinde ise beş yüz kuruş maaş karşılığında Halep Vilayeti'ne bağlı Münbiç Kazası kadı vekilliğine tayin olmuştur¹⁰⁰. 3 Ağustos 1883 tarihine kadar burada görev yapan Muhammed Ali Efendi, tekrar Halep mahkemesine atanmıştır. Ardından ise 26 Mayıs 1889 tarihinde altı yüz yetmiş beş kuruş maaş ile Bab ve Cübül Kazaları kadı vekilliği ile memuriyetine devam etmiştir¹⁰¹.

Görev yeri bakımından oldukça hareketli bir memuriyet geçiren Muhammed Ali Efendi, 10 Ocak 1903 tarihinde altı yüz yetmiş beş kuruş maaşla Cısr-i Şuğur Kazası kadı vekilliğine, 18 Kasım 1906 tarihinde Suriye Vilayeti'ne bağlı Kenitra Kazası kadı vekilliğine bin kuruş maaş karşılığında atanmıştır. 25 Ekim 1910 tarihinde buradaki memuriyeti sona eren Muhammed Ali Efendi, açığa alınmış ve söz konusu tarihten sonra bir memuriyet görevi olmamıştır¹⁰².

Muhammed Ali Efendi, evli olup, tek eşli bir evlilik sürdürmüştür. İslam dinine mensup olan Muhammed Ali Efendi, fiziksel özellikleri bakımından kısa boylu, ela gözlü, siyah tenli ve siyah sakallıdır. Muhammed Ali Efendi, Arapça konuşma ve yazmayı iyi derecede bilmekle beraber herhangi bir telif eser kaleme almamıştır. Türkçeyi yazamamakla beraber konuşabilmektedir. Hakkında kaleme alınan evrak dosyasında herhangi bir disiplin suçuna dair bir veriye rastlanmamıştır¹⁰³.

2.11. Seyyid İbrahim Efendi

Seyyid İbrahim Efendi, 1867 yılında Halep'te dünyaya gelmiştir. Halep'in ileri gelen ulema takımından Kiyalizade Seyyid Salih Efendi ile Şerife Hanım'ın oğludur. İlk eğitimine küçük yaşlarda iken Halep'in merkez kazasındaki ibtidai mekteplerinde başlayan Seyyid İbrahim Efendi, 1882-1883 yılları arasında Halep'teki Osmaniye Medresesi'ne kaydolmuştur. Burada dini ilimler eğitiminin yanı sıra Arapça eğitimini

⁹⁹ MŞH. SAİD. 155-22-1.

¹⁰⁰ MŞH. SAİD. 155-22-3; MŞH. SAİD. 155-22-4.

¹⁰¹ MŞH. SAİD. 155-22-5; MŞH. SAİD. 155-22-6.

¹⁰² MŞH. SAİD. 155-22-1; MŞH. SAİD. 155-22-7; MŞH. SAİD. 155-22-8; MŞH. SAİD. 155-22-10; MŞH. SAİD. 155-22-10; MŞH. SAİD. 155-22-12; MŞH. SAİD. 155-22-13; MŞH. SAİD. 155-22-14.

¹⁰³ MŞH. SAİD. 155-22-3; MŞH. SAİD. 155-22-2.

de iletmiştir¹⁰⁴.

Seyyid İbrahim Efendi, 1907 senesinde Halep mahkemesinde zabıt katibi olarak, aylık üç yüz elli kuruş maaş karşılığında memuriyet hayatına başlamıştır. 26 Ekim 1909 tarihinde ise aylık iki yüz elli kuruş maaş ile Halep'e bağlı Cebel-i Şeman Kazası'na yazı işleri memuru olarak atanmıştır. 1913 yılında terfien Musul'un Süleymaniye vilayetine atanan Seyyid İbrahim Bey, daha sonra yine 1914'te İzmir mahkemesine atanmıştır¹⁰⁵.

Seyyid İbrahim Efendi, bekar olup, evlendiğine dair bir kayda rastlanmamıştır. İslam dinine mensup alan Seyyid İbrahim Efendi, fiziksel özellikleri bakımından orta boylu, ela gözlü ve buğday tenlidir. Halep'e bağlı Sevika Mahallesi'nin 47 numaralı meskeninde ikamet etmiştir. Seyyid İbrahim Efendi, Arapça konuşma ve yazmayı iyi derecede bilmekle beraber herhangi bir telif eser kaleme almamıştır. Hakkında kaleme alınan evrak dosyasında herhangi bir disiplin suçuna dair bir veriye rastlanmamıştır¹⁰⁶.

Tablo 8. Seyyid İbrahim Efendi'nin tezkere sureti¹⁰⁷

İsim ve şöhreti	Pederi ismiyle mahall-i ikâmeti	Vâlidisi ismiyle mahall-i ikâmeti	Tarih ve mahall-i velâdeti	Milleti	San'at ve sıfat ve hizmet ve intihâb salâhiyeti	Müteehhil ve zevcesi müteaddid olup olmadığı	Derecât ve sunûf-u askeriyesi		
Şeyh İbrahim Efendi Kiyâlî	Müteveffâ Seyyid Salih	Şerife Halep	1284 Halep	İslam	Talbe-i ulûm	Zevcesi yoktur	Müstesnâ		
Eşkâli			Sicil-i nüfûsu kayıt olunan mahalli						
Boy	Göz	Simâ	Alâmet-i fârîka-i sâbite	Vilâyeti	Mahalle ve karyesi	Sokağı	Nüfusu	Mesken numarası	Nev'-i mesken
Orta	Elâ	Buğday		Halep	Sevika Hanım	Cadde	Halep	47	Hane

2.12. Şeyh Abdülkadir Efendi

Şeyh Abdülkadir Efendi, 1867 yılında Halep Vilayeti'nde doğmuştur. Halep Vilayeti'nin Cib Kurman Mahallesi'ndeki Bekirci Camii mütevellişi ve aynı zamanda ticaret erbabı olan Hacı Şerif Efendi'nin oğludur. Çevrelerinde "Besni" adıyla meşhurdurlar. İlk eğitimine Şeyhü't-tüga Mektebi'nde Kur'an-ı Kerim, yazı yazma ve hesap yapmayı öğrenerek başlayan Şeyh Abdülkadir Efendi daha sonra Halep'teki

¹⁰⁴ MŞH. SAİD. 131-16-1; MŞH. SAİD. 131-16-2.

¹⁰⁵ MŞH. SAİD. 131-16-1; MŞH. SAİD. 131-16-3.

¹⁰⁶ MŞH. SAİD. 131-16-2.

¹⁰⁷ MŞH. SAİD. 131-16-2.

Karnasiye, Şabaniye, Osmaniye ve Ahmediye medreselerinde devam etti. Burada Halep'in eski müftüsü olan Şeyh Bekrî Efendi'den yirmi yaşına kadar eğitim aldı. Özellikle de fıkıh ve mantık dersleri üzerinde eğitim gördü. Yirmi yaşlarında Mısır'ın Kahire şehrine giderek burada Ezher Medresesi'nin Şamlılar salonunda eğitimine devam eden Şeyh Abdülkadir Efendi, Ezher Medresesi ulemalarından Şeyh Mesut Efendi, Şeyh Muhammed Efendi, Şeyh Muhammed Efendi, Şeyh Muhammed Efendi, Şeyh Muhammed Efendi, Kahire Müftüsü Şeyh Yusuf Ennablusî ve Şeyh Ahmet Efendilerden fıkıh, mantık ve hadis alanlarında dersler gördükten sonra icazetname almaya hak kazandı¹⁰⁸.

Mısır'dan Halep'e dönen Şeyh Abdülkadir Efendi, Seyyafiye Medresesi'ndeki talebelere dersler vermeye başladı. Ardından Bab Kazası ahalisinin isteği üzerine bölgeye giderek burada dört sene öğrenci okuttu. Dört yıllık hizmetinden sonra tekrar Halep'e dönen Şeyh Abdülkadir Efendi, Bab Kazası ahalisinin isteği üzerine tekrar söz konusu kazanın Cami-i Kebiri'ne imam olarak yıllık dokuz yüz kuruş maaş ile atandı. Ardından aynı kazanın fetva emaneti kendisine verilerek ilave görevden sorumlu hale getirilmiştir. 23 Ocak 1910 tarihinde Halep Vilayeti tensikat komisyonu tarafından yapılan imtihan neticesine Münbiç Kazası fetva emanetine tayin edildi¹⁰⁹.

Şeyh Abdülkadir Efendi, tek eşli bir evlilik sürdürmüştür. İslam dinine mensup olan Şeyh Abdülkadir Efendi, fiziksel özellikleri bakımından orta boylu, siyah gözlü ve beyaz tenlidir. Halep Vilayeti'ne bağlı Şerefiye Mahallesi'nin 11 numaralı meskeninde ikamet etmiştir. Şeyh Abdülkadir Efendi, Arapça-Türkçe konuşma ve yazmayı iyi derecede bilmekle beraber, kaleme almış olduğu bir telif eserine tesadüf edilmemiştir. Hakkında kaleme alınan evrak dosyasında ise memuriyeti süresince disiplin suçuna dair bir veriye rastlanmamıştır¹¹⁰.

¹⁰⁸ MŞH. SAİD. 157-15-1.

¹⁰⁹ MŞH. SAİD. 157-15-1; MŞH. SAİD. 157-15-3; MŞH. SAİD. 157-15-4; MŞH. SAİD. 157-15-5; MŞH. SAİD. 157-15-1; MŞH. SAİD. 157-15-6; MŞH. SAİD. 157-15-7; MŞH. SAİD. 157-15-8; MŞH. SAİD. 157-15-9; MŞH. SAİD. 157-15-11.

¹¹⁰ MŞH. SAİD. 157-15-2.

Tablo 9. Şeyh Abdülkadir Efendi'nin tezkere sureti¹¹¹

İsim ve şöhreti	Pederi ismiyle mahall-i ikâmeti	Vâlidesi ismiyle mahall-i ikâmeti	Tarih ve mahall-i velâdeti	Milleti	San'at ve sıfat ve hizmet ve intihâb salâhiyeti	Müteahhil ve zevcesi müteaddid olup olmadığı	Derecât ve sunûf-u askeriyesi		
Şeyh Abdülkadir Efendi	Hacı Şerif Efendi	Fatıma	282 Cib Kurman	İslam	Müderris	Bir zevcesi var	--		
Eşkâli			Sicil-i nüfûsu kayıt olunan mahalli						
Boy	Göz	Sîmâ	Alâmet-i fârika-i sâbite	Vilâyeti	Kazası	Mahalle ve karyesi	Sokağı	Mesken numarası	Nev'-i mesken
Orta	Siyah	Beyaz	Siyah sakal	Halep	Bâb	Şerefiye		11	--

2.13. Muhammed Bahaeddin Efendi

Muhammed Bahaeddin Efendi, 1868 yılında Halep'te doğdu. Halep mahkemesi baş mukayyitliğinde çalışan Mukayyitzade Abdurrahman Efendi'nin oğludur. İlk eğitimine Halep'teki Sıbyan Mektebi'nde başlayan Muhammed Bahaeddin Efendi, Kur'an-ı Kerim'i öğrendikten sonra Karnaca ve İsmailiye Medreselerinde fıkıh okumaya başladı¹¹².

Muhammed Bahaeddin Efendi, Halep'te tamamlamış olduğu eğitiminden sonra bir süre mülazemet ile bekleyip ardından 1883 yılının mart ayında Halep mahkemesine çalışmaya başladı. 26 Ağustos 1885 tarihinde ise Münbiç Kazası mahkemesi baş kitabetine atandı. 10 Şubat 1887 tarihine kadar Münbiç Kazası'nda memuriyetine devam eden Muhammed Bahaeddin Efendi, Halep mahkemesi altıncı zabıt dairesine atandıysa da ancak 16 Mayıs 1887 tarihinde görevine başladı. Muhammed Bahaeddin Efendi 1888 yılı nisan ayına kadar burada görev aldıktan sonra terfien Bab Kazası mahkemesinin baş kitabetine atandı¹¹³.

Muhammed Bahaeddin Efendi, oldukça hareketli bir memuriyet hayatı yaşamıştır. Bab Kazası'ndan sonra 23 Aralık 1890 tarihinde tekrar Münbiç Kazası mahkemesi baş kitabetine, 14 Mart 1891 tarihinde Rakka Kazası mahkemesi baş kitabetine ve son olarak da 4 Kasım 1895 tarihinde de Halep mahkemesi zabıt kitabetine atandı¹¹⁴.

¹¹¹ MŞH. SAİD. 157-15-3.

¹¹² MŞH. SAİD. 128-24-1.

¹¹³ MŞH. SAİD. 128-24-1; MŞH. SAİD. 128-24-2; MŞH. SAİD. 128-24-3; MŞH. SAİD. 128-24-4; MŞH. SAİD. 128-24-5.

¹¹⁴ MŞH. SAİD. 128-24-1; MŞH. SAİD. 128-24-2; MŞH. SAİD. 128-24-3; MŞH. SAİD. 128-24-4.

Muhammed Bahaeddin Efendi, tek eşli bir evlilik hayatı sürdürmüştür. İslam dinine mensup alan Muhammed Bahaeddin Efendi, fiziksel özellikleri bakımından orta boylu, ela gözlü ve buğday tenlidir. Nüfus kayıtlarında ise Halep Vilayeti'ne bağlı Ferafere Mahallesi'nin 45 numaralı meskende ikamet etmiştir. Muhammed Bahaeddin Efendi, Arapça konuşma ve yazmayı iyi derecede bilmekle beraber, herhangi bir eser kaleme almamıştır. Hakkında kaleme alınan evrak dosyasında ise herhangi bir disiplin suçuna dair bir veriye rastlanmamıştır¹¹⁵.

Tablo 10. Muhammed Bahaeddin Efendi'nin tezkire sureti¹¹⁶

İsim ve şöhreti	Pederi ismiyle mahall-i ikâmeti	Vâidesi ismiyle mahall-i ikâmeti	Tarih ve mahall-i velâdeti	Milleti	San'at ve sıfat ve hizmet ve intihâb salâhiyeti	Müteehhil ve zevcesi müteaddid olup olmadığı	Derecât ve sunûf-u askeriy esi		
Mukayyit zâde Bahâeddin Efendi	Müteveffâ Abdurrahman efendi Halep	Müteveffâ fiye Aîşe Halep	Halep 1284 Halep	İslam	Mahkeme kâtibi	Bir zevcesi vardır	Redif sene 310		
Eşkâli			Sicil-i nüfûsu kayıt olunan mahalli						
Boy	Göz	Simâ	Alâmet-i fârîka-i sâbite	Vilâyeti	Kazası	Mahalle ve karyesi	Sok ağı	Mesken numarası	Nev'-i mesken
Orta	Ela	Buğday	--	Halep	Halep	Ferâfere	--	45	Hâne

2.14. Muhammed Refet Efendi

Refet mahlası ile bilinen Muhammed Efendi, 1872 yılında Halep'in merkezinde yer alan Şahin Bey Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Halep mahkemesi başkatibi olan Gürânizade Muhammed Tahir Efendi ve Meryem Hanım'ın oğludur¹¹⁷. Baba tarafından Hz. Hüseyin'e dayandığı ifade edilmektedir. İlk eğitimini Halep'te Eşrefiye Mektebi İbtidâisi'nde hat, imla, hesap ve ahlak dersleri olarak başlayan Muhammed Refet Efendi daha sonra yine aynı şehirdeki İsmailiye, Karnahiye ve Osmaniye Medreselerinde cümle bilgisi, fıkıh ve farizalar üzerine dersler olarak eğitimine devam etmiştir¹¹⁸.

Muhammed Refet Efendi, 28 Şubat 1888 tarihinde Halep mahkemesine birinci katip muavini olarak atandı. 1908 yılına kadar bu görevini sürdürmekle beraber aynı mahkemede baş kitabet vekaletini de üstlenmiştir. Dokuz ay boyunca söz konusu iki görevi beraber sürdüren Muhammed Refet Efendi, 25 Aralık 1909 tarihinde Halep

¹¹⁵ MŞH. SAİD. 128-24-2.

¹¹⁶ MŞH. SAİD. 128-24-2.

¹¹⁷ MŞH. SAİD. 129-19-2.

¹¹⁸ MŞH. SAİD. 129-19-1.

mahkemesinde düzenleme komisyonuna atanmıştır. 28 Ocak 1910 tarihinde ise yapmış olduğu olumlu hizmetler karşılığında görevde terfi olarak beş yüz elli kuruş maaş karşılığında Halep Vilayeti'ne tabi olan Urfa Sancağı mahkemesi baş kitabetine tayin olmuştur¹¹⁹. 23 Ağustos 1911 tarihinde Halep Vali Vekili Muhammed Bey gönderilen ve 15 Temmuz 1911 tarihinde Urfa Sancağı'ndan Maraş Sancağı'na bağlı Pazarcık Kazası mahkemesine nakil yolu ile tayin edildiği belirtilen Muhammed Refet Efendi'nin, zamanında görevinin başına gelmeden 4 Ağustos 1911 tarihinde belirtilmemiş bir sebeple görevinden istifa ederek ayrılmıştır. Bu sebeple de kendisinin yerine Abdurrahman Vefik Efendi uygun görülerek tayin edildiği bildirilmiştir¹²⁰.

Muhammed Refet Efendi, tek eşli bir evlilik sürdürmüştür. İslam dinine mensup Muhammed Refet Efendi, fiziksel özellikleri bakımından orta boylu, ela gözlü ve beyaz tenlidir. Halep Vilayeti'ne bağlı Şahinbey Mahallesi'nin 52/1 numaralı meskeninde ikamet etmiştir. Muhammed Refet Efendi, Arapça ve Türkçe konuşma-yazmayı bilmekle beraber, herhangi bir telif eser kaleme almamıştır. Hakkında kaleme alınan evrak dosyasında herhangi bir disiplin suçuna dair bir veriye rastlanmamıştır¹²¹.

Tablo 11. Muhammed Refet Efendi'nin tezkere sureti¹²²

İsim ve şöhreti	Pederi ismiyle mahall-i ikâmeti	Vâlidisi ismiyle mahall-i ikâmeti	Tarih ve mahall-i velâdeti	Milleti	San'at ve sıfat ve hizmet ve intihâb salâhiyeti	Müteehhil ve zevcesi müteaddid olup olmadığı	Derecât ve sunûf-u askeriyesi		
Gûrânizâde Refet Efendi	Müteveffâ Muhammed Tahir Efendi	Müteveffiyeye Meryem Hanım	1287 Halep	İslam	--	Vardır	Redif		
Eşkâli		Sicil-i nüfûsu kayıt olunan mahalli							
Boy	Göz	Simâ	Alâmet-i fârika-i sâbite	Vilâyeti	Kazası	Mahalle ve karyesi	Sokağı	Mesken numarası	Nev'-i mesken
Orta	Elâ	Beyaz	Tam	Halep		Şahinbey		52/1	Hâne

2.15. Muhammed Salih Efendi

Muhammed Salih Efendi, 22 Ekim 1877 tarihinde Halep Vilayeti'nin merkezinde dünyaya gelmiştir. Soyu Hz. Ali'nin oğlu Hüseyin'e dayanan Muhammed Bekur Efendi ile Aişe Hanım'ın oğludur. Bu sebeple de etrafında bekurzade olarak şöhret bulmuştur. İlk eğitimini Halep'te ikamet ettiği mahalle mektebinde alan

¹¹⁹ MŞH. SAİD. 129-19-1.

¹²⁰ MŞH. SAİD. 129-19-3; MŞH. SAİD. 129-19-4; MŞH. SAİD. 129-19-5.

¹²¹ MŞH. SAİD. 129-19-2.

¹²² MŞH. SAİD. 129-19-2.

Muhammed Salih Efendi, burada Arapça ve Türkçe okuma-yazmayı öğrenmiştir. On beş yaşına kadar mahalle mektebinde eğitim aldıktan sonra Halep'teki Osmaniye Medresesi'nde fıkıh ve mantık dersleri alarak, hadis ve tefsir alanında da eğitim aldıktan sonra Halep'teki Büyük Osmaniye Camisi'ndeki Emevi Beyyaza Medresesi'nde dersler vermeye başlamıştır. Ayrıca bir süre eğitim amaçlı İstanbul'da bulunurken Tunus Kadısı İsmail Efendi'den hadis ilminde icazetname alan Muhammed Salih Efendi, 2 Ağustos 1910 tarihinde Halep Vilayeti'nde girmiş olduğu imtihan sonucu Münbiç Kazası'nın kadı vekilliğini kazanarak 1.500 kuruş maaş karşılığıyla atanmıştır¹²³.

Münbiç Kazası'nın kadı vekilliğinde iki buçuk yıllık bir süre çalışan Muhammed Salih Efendi'nin memuriyet süresi 14 Haziran 1913 tarihinde sona ermiştir¹²⁴. Ardından 8 Kasım 1914 tarihinde ise Cisir-i Suğur Kazası'nın müftülüğüne atanmıştır¹²⁵.

Muhammed Salih Efendi, tek eşli bir evlilik sürdürmüştür. İslam dinine mensup olan Muhammed Salih Efendi, fiziksel özellikleri bakımından orta boylu, kara gözlü ve buğday tenlidir. Halep Vilayeti'ne bağlı Beyyaza Mahallesi'nin 3/2 numaralı meskeninde ikamet etmiştir. Muhammed Salih Efendi, Arapça-Türkçe konuşma ve yazmayı iyi derecede bilmekle beraber, kaleme almış olduğu bir telif eserine tesadüf edilmemiştir. Hakkında kaleme alınan evrak dosyasında ise memuriyeti süresince disiplin suçuna dair bir veriye rastlanmamıştır¹²⁶.

2.16. Osman (Zeki) Efendi

Osman Efendi, 5 Temmuz 1878 tarihinde Halep'e bağlı Maaret-el-Numan Kasabası'nda dünyaya gelmiştir. Tüccar sınıfından olan ve soyu Abbasilere kadar uzanan Hacı Mehmed Ağa'nın oğlu olup, Zeki mahlası ve Yusufizâde şöhretiyle tanınmıştır. İlk eğitimini Maaret-el-Numan'daki sıbyan mekteplerinde alan Osman Efendi, 1889 yılında Camii-i Kebir-i Ömerî Medresesi'nde ilim tahsiline başlamıştır. 1896 yılında Hama'da bulunan Şeyh İbrahim Camii Medresesi'nde nakli ilimlerde tahsil görmek amacıyla eğitimine devam etmiştir. Ayrıca bu medresede Mantık,

¹²³ MŞH. SAİD. 158-1-1; MŞH. SAİD. 158-1-2; MŞH. SAİD. 158-1-4; MŞH. SAİD. 158-1-5; MŞH. SAİD. 158-1-6; MŞH. SAİD. 158-1-7/1; MŞH. SAİD. 158-1-7/2.

¹²⁴ MŞH. SAİD. 158-1-2.

¹²⁵ MŞH. SAİD. 158-1-10; MŞH. SAİD. 158-1-11; MŞH. SAİD. 158-1-12; MŞH. SAİD. 158-1-13.

¹²⁶ MŞH. SAİD. 158-1-3; MŞH. SAİD. 158-1-4.

Hesap, Doğa Felsefesi, Tarih ve Güzel Ahlak derslerinde eğitim almıştır. 1902 yılında Şeyh İbrahim Camii Medresesi'nde müderris olarak bulunan Şeyh Hasan Efendi tarafından icazetname¹²⁷ alarak, 18 Temmuz 1907 tarihinde idare meclisi kararı ile doğduğu kasaba olan Maaret-el-Numan'a dönüş yaptı. Burada Nureddin Şehid Medresesi müderrisliğine tayin oldu¹²⁸. Söz konusu görevini 29 Ağustos 1911 tarihine kadar sürdüren Osman Efendi, bu tarihten sonra Maraş Sancağı'na bağlı Yenicekale Nehiyesi naibi olarak, 500 kuruş ücret karşılığında görevlendirilmiştir. Osman Efendi, Arapça konuşma ve yazmayı iyi derecede bilmekle beraber, herhangi bir eser kaleme almamıştır. Hakkında herhangi bir disiplin suçuna dair bir veriye rastlanmamıştır¹²⁹.

Tablo 12. Osman (Zeki) Efendi'nin tezkire sureti¹³⁰.

İsim ve şöhreti	Pederi ismiyle mahall-i ikâmeti	Vâlidisi ismiyle mahall-i ikâmeti	Târih ve mahall-i veladeti	Millet i	San'at ve sıfat ve hizmet ve intihâb salâhiyeti	Müte'ehhil ve zevcesi müte'addid olup olmadığı	Derecât ve sunûf-ı 'askeriyyesi		
Şeyh Osman Efendi Yusufi	Hacı Mehmed	Hanûf / Maarra	1294 / Maarra	İslam	Talebe-i Ulûm	Zevcesi yoktur	-		
Eşkâli			Sicill-i Nüfûs'a kayd olunan mahalli						
Boy	Göz	Simâ	'Alâmet -i fârîka-i sâbite Kumral Sakal (tam)	Vilâyeti	Kazâsı	Mahalle ve Karyesi	Sokağı	Mesken numerosu	Nev-'i mesken
Ortanca	Ela	Buğday		Halep	Maarra	Kabaya	Musalla	337	Hane

2.17. Mehmed Şefik Efendi

Mehmed Şefik Efendi, Aralık 1880'de Trablusşam Kasabası'nda dünyaya gelmiş olup Trablusşam marangozlarından Muhyiddin Sabbâğ Sûfî Efendi'nin oğludur. Aynı zamanda Mevlâna Sûfîzâde Şefik Efendi olarak da bilinir¹³¹. Eğitimine Trablusşam'da başlamış olan Mehmed Şefik Efendi, küçük yaştan itibaren kitabet ve Kur'ân-ı Kerim okumayı öğrenmiş ve Trablusşam ulemasından Şeyh Mehmed Kamil, Şeyh Mustafa Taktuk ve Şeyh Mahmud Menkare Efendilerin yanında naklî ilim eğitim aldıktan sonra söz konusu bu kişilerden icazetname almıştır. Arapça konuşan ve yazabilen Mehmed Şefik Efendi, Türkçeyi de okuyabilir düzeyde öğrenmiştir¹³².

¹²⁷ Osman Efendi'nin Şeyh İbrahim Camii Medresesi müderrisi Şeyh Hasan Efendi'den aldığı icazetname metni için bk. *MŞH. SAİD.* 117-7-2.

¹²⁸ *MŞH. SAİD.* 117-7-2.

¹²⁹ *MŞH. SAİD.* 117-7-1.

¹³⁰ *MŞH. SAİD.* 117-7-2.

¹³¹ *MŞH. SAİD.* 117-4-3.

¹³² *MŞH. SAİD.* 117-4-1.

Mehmed Şefik Efendi, 1897-1902 yılları arasında dini ilimlerden Hadis-i Şerif, Fıkıh ile birlikte Arapça dilbilgisi ve konuşma eğitimine dair aldığı derslerin imtihanlarını başarılı bir şekilde tamamlamıştır. Aldığı eğitim sonrası Şeyh Mustafa Taktuk Efendi'nin görev aldığı medresede mülazım olarak dersler vermeye başladı¹³³.

1905-1908 yılları arasındaki süreçte aralıksız eğitimini sürdüren Mehmed Şefik Efendi, 30 Kasım 1908 tarihinde Trablusşam Sancağı'na bağlı Münye Nahiyesi Naibliğine tayin edilmiştir. Mehmed Şefik Efendi'nin farklı görevlere tayin edildiğine dair herhangi bir kayda rastlanmamıştır¹³⁴.

Tablo 13. Mehmed Şefik Efendi'nin tezkire sureti¹³⁵

İsim ve şöhreti	Pederi ismiyle mahall-i ikâmeti	Vâlidisi ismiyle mahall-i ikâmeti	Târih ve mahall-i veladeti	Milleti	San'at ve sıfat ve hizmet ve intihâb salâhiyeti	Müte'ehhil ve zevcesi müte'addid olup olmadığı	Derecât ve sunûf-ı 'askeriyesi		
Mehmed Şefik	Trablus Mutasarrıfı Muhyiddin Sabbâh Sûfî	Trablus/Kamile	Trablus/1297	İslam	Talebe-i Ulûm	Bekar	İsnân		
Eşkâli				Sicill-i Nüfûs'a kayd olunan mahalli					
Boy	Göz	Sîmâ	'Alâmet-i fârîka-i sâbite	Vilâyeti	Kazâsı	Mahalle ve Karyesi	Sokağı	Mesken numerosu	Nev-'i mesken
Orta	Mai	Beyaz	Şaşî	Beyrut	Trablus	Sadaret	-	77	Hastane

2.18. Şeyh Mehmed Nakiyüddin Efendi

Şeyh Mehmed Nakiyüddin Efendi, 1881 yılı ekim ayında Halep'te doğdu. Halep mahkemesi zabıt katibi Mukayidzade Mahmud Efendi'nin oğludur. İlk eğitimine Halep'te başlayan Şeyh Mehmed Nakiyüddin Efendi, dokuz yaşına kadar Halep Vilayeti ibtidâiyyesinde Kur'an-ı Kerim dersleri alarak başlamıştır. On iki yaşında yine Halep'teki Fevziye Mektebi'nde ilmihal ve hat derslerinin yanı sıra Arapça ve Türkçe dersler aldığı esnada babası Mahmud Efendi'nin hastalık sebebiyle vefat etmesi ve kendisinin ise ailesini geçindirmek zorunda kalması mektepten ayrılmasına sebep olmuştur¹³⁶.

Şeyh Mehmed Nakiyüddin Efendi, 13 Ekim 1898 tarihinde Halep

¹³³ MŞH. SAİD. 117-4-3.

¹³⁴ MŞH. SAİD. 117-4-1; MŞH. SAİD. 117-4-3.

¹³⁵ MŞH. SAİD. 117-4-2.

¹³⁶ MŞH. SAİD. 130-7-1.

mahkemesinde zabıt katibi olarak memuriyete atılmıştır. 21 Kasım 1909 tarihine kadar zabıt katibi olarak devam eden Şeyh Mehmed Nakiyüddin Efendi 12 Şubat 1910 tarihinde üç yüz elli kuruş maaş karşılığında Münbiç Kazası mahkemesine memur olarak atanmıştır¹³⁷.

Şeyh Mehmed Nakiyüddin Efendi, evli olup, tek eşi bir evlilik sürdürmüştür. İslam dinine mensup Nakiyüddin Efendi, fiziksel özellikleri bakımından orta boylu, ela gözlü ve buğday tenlidir. Halep Vilayeti'ne bağlı Ferafere Mahallesi'nin Dellalbaşı Sokağı'nın 93 numaralı meskeninde ikamet etmiştir. Şeyh Mehmed Nakiyüddin Efendi, Arapça ve Türkçe konuşma ve yazmayı iyi derecede bilmekle beraber, herhangi bir eser kaleme almamıştır. Hakkında kaleme alınan evrak dosyasında herhangi bir disiplin suçuna dair bir veriye rastlanmamıştır¹³⁸.

Tablo 14. Şeyh Mehmed Nakiyüddin Efendi'nin tezkere sureti¹³⁹

İsim ve şöhreti	Pederi ismiyle mahall-i ikâmeti	Vâlidesi ismiyle mahall-i ikâmeti	Tarih ve mahall-i velâdeti	Milleti	San'at ve sıfat ve hizmet ve intihâb salâhiyeti	Müteehhil ve zevcesi müteaddid olup olmadığı	Derecât ve sunûf-u askeriyesi		
Muhammed Nefy Efendi Mukayyid zâde	Müteveffâ Mahmut Efendi Halep	Zeliha Halep	1297 Halep	İslam	Mahkemede kâtip	Bir zevcesi vardır	--		
Eşkâli		Sicil-i nüfûsu kayıt olunan mahalli							
Boy	Göz	Sîmâ	Alâmet-i fârika-i sâbite	Vilâyeti	Kazası	Mahalle ve karyesi	Sokağı	Mesken numarası	Nev'-i mesken
Orta	Elâ	Buğday	Tam	Halep	Halep	Ferâfere	Dellalbaşı	93	Hâne

2.19. Abdülkadir Efendi

Abdülkadir Efendi, 1883 yılında Halep'te dünyaya gelmiştir. Bilinen bir sülaleden olmayan Abdülkadir Efendi, Şeninzade Hacı Muhammed Efendi'nin oğlu olup, Şeninzade ismi ile tanınmıştır. İlk eğitimini Halep'teki Mekteb-i İdâdî'de alan Abdülkadir Efendi daha sonra Halep Mekteb-i Rüştîye-i Askerî'de devam etmişse de mezun olamamıştır. Sebebi bilinmemekle beraber Abdülkadir Efendi'nin eğitim hayatını sürdürmediği veya sürdürmediğini ifade ederken, devam bir memuriyet ve maaşa muvaffak olamamıştır. Fakat II. Meşrutiyet'in ilan edildiği yıllarda 150 kuruş maaşla Halep'e bağlı Cebel-i Seman Kazası'ndaki mahkemede bir süreliğine mübaşir

¹³⁷ MŞH. SAİD. 130-7-1; MŞH. SAİD. 130-7-3; MŞH. SAİD. 130-7-4.

¹³⁸ MŞH. SAİD. 130-7-2.

¹³⁹ MŞH. SAİD. 130-7-2.

olarak görevlendirilmiştir¹⁴⁰.

Abdülkadir Efendi, evli olup, tek eşli bir evlilik sürdürmüştür. İslam dinine mensup alan Abdülkadir Efendi, fiziksel özellikleri bakımından orta boylu ve buğday tenlidir. Halep Vilayeti'ne bağlı Cebel-i Seman Kazası'nın Hasbi Sokağı'nın 94 numaralı meskeninde ikamet etmiştir¹⁴¹.

Abdülkadir Efendi, Arapça konuşma ve yazmayı iyi derecede bilmekle beraber, anlaşabilecek derecede Türkçe okur-yazarlığı bulunmaktadır. Herhangi bir eser kaleme almamıştır. Hakkında kaleme alınan evrak dosyasında herhangi bir disiplin suçuna dair bir veriye rastlanmamıştır¹⁴².

Tablo 15. *Abdülkadir Efendi'nin tezkere sureti*¹⁴³

İsim ve şöhreti	Pederi ismiyle mahall-i ikâmeti	Vâlidisi ismiyle mahall-i ikâmeti	Tarih ve mahall-i velâdeti	Milleti	San'at ve sıfat ve hizmet ve intihâb salâhiyeti	Müteehhil ve zevcesi müteaddid olup olmadığı	Derecât ve sunûf-u askeriyesi		
Abdülkadir Şenine	Müteveffâ Hacı Muhammed	Fâika	Halep 1299	İslam	--	Bir zevcesi vardır	--		
Eşkâli			Sicil-i nüfûsu kayıt olunan mahalli						
Boy	Göz	Sîmâ	Alâmet-i fârika-i sâbite	Vilâyeti	Kazası	Mahalle ve karyesi	Sokağı	Mesken numarası	Nev'-i mesken
Orta	--	Buğday	Tam	Halep		--	Hasbî	94	Hâne

2.20. Muhammed Ali Efendi

Muhammed Ali Efendi, 26 Ekim 1890 tarihinde Halep'te doğdu. Tanınan bir sülaleden olmayan Muhammed Ali Efendi, Halep uleması ve tekke şeyhlerinden Mustafa Muzaffer Dede Efendi'nin oğludur. İlk eğitimini babasından aldıktan sonra Halep'teki Osmaniye Medresesi'ne kaydolup burada Arapça, Türkçe, mantık, belagat ve fıkıh dersleri almaya başladı. Özellikle de Arapçayı Osmaniye Medresesi'nde öğrendi¹⁴⁴.

Muhammed Ali Efendi, Halep'te eğitimini tamamladıktan sonra ilk memuriyetine 20 Şubat 1911 tarihli bir emirname ile Kilis Kazası'na bağlı olan Cum Nahiyesi kadı vekilliğine tayin oldu. Herhangi bir rütbe ve nişanı bulunmayan

¹⁴⁰ MŞH. SAİD. 209-8-1; MŞH. SAİD. 209-8-3; MŞH. SAİD. 209-8-4.

¹⁴¹ MŞH. SAİD. 209-8-3.

¹⁴² MŞH. SAİD. 209-8-1.

¹⁴³ MŞH. SAİD. 209-8-2.

¹⁴⁴ MŞH. SAİD. 128-32-1.

Muhammed Ali Efendi uzun seneler söz konusu nahiyede görevini sürdürdü¹⁴⁵.

Muhammed Ali Efendi'nin kayıtlarında evlendiğine dair bir bilgi bulunamamıştır. İslam dinine mensup alan Muhammed Ali Efendi, Halep Vilayeti'ne bağlı Şeyh Ebubekir Mahallesi'nin Tekke Sokağı'nda 94 numaralı meskende ikamet etmiştir.

Muhammed Ali Efendi, Arapça konuşma ve yazmayı iyi derecede bilmekle beraber, herhangi bir eser kaleme almamıştır. Hakkında kaleme alınan evrak dosyasında ise herhangi bir disiplin suçuna dair bir veriye rastlanmamıştır¹⁴⁶.

Tablo 16. Muhammed Ali Efendi'nin tezkere sureti¹⁴⁷

İsim ve şöhreti	Pederi ismiyle mahall-i ikâmeti		Vâlidesi ismiyle mahall-i ikâmeti	Tarih ve mahall-i velâdeti	Milleti	San'at ve sıfat ve hizmet ve intihâb salâhiyeti	Müteahhil ve zevcesi müteahhid olup olmadığı	Derecât ve sunûf-u askeriyesi	
	Şeyh Mustafa Muzaffer Dede	Mutlaka Esmâ							
Muhammed Ali Efendi dedezâde	Şeyh Mustafa Muzaffer Dede	Mutlaka Esmâ	1306 Halep	İslâm	Medrese-i Osmâniyede mücâvir-i talebe-i ulûmdan	Yoktur	--		
Eşkâli			Sicil-i nüfûsu kayıt olunan mahalli						
Boy	Göz	Simâ	Alâmet-i fârika-i sâbite	Vilâyeti	Kazası	Mahalle ve karyesi	Sokağı	Mesken numarası	Nev'-i mesken
--	--	--	--	Halep	Halep	Şeyh Ebubekir	Tekke dâhili	1/2	Hâne

¹⁴⁵ MŞH. SAİD. 128-32-1; MŞH. SAİD. 128-32-2; MŞH. SAİD. 128-32-3.

¹⁴⁶ MŞH. SAİD. 128-32-2.

¹⁴⁷ MŞH. SAİD. 128-32-2.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Osmanlı Devleti'nde ilmiye teşkilatı ve yine bu teşkilatın bünyesinde yer alan ulemanın kendine has bir yeri vardır. Çünkü, toplum içinde değer biçilen kadı, müderris, müftü, imam ve müezzin olan kişiler ilmiye teşkilatı erbabı olarak yetişmekteydi. Bu bakımdan hem sosyal hayatın hem de eğitim kurumlarının işleyişindeki rolleri dikkate alındığında devletin bu müesseselere verdiği değer daha açık bir şekilde anlaşılabilir.

Klasik dönemden itibaren var olan Osmanlı ilmiye teşkilatı XIX. yüzyıldan itibaren meydana gelen yozlaşmalar sebebiyle reformların uygulandığı bir alan olmuştur. Yapılan düzenlemeler ile beraber ilmiye sınıfına mesnup bireylerin de kayıtlarının düzenli bir şekilde tutulması gündeme gelmiştir. Tutulan bu arşivler sayesinde günümüzde İstanbul Müftülüğü bünyesinde yer alan Meşihat Arşivi, içerik bakımında birçok bilgiyi barındıran, dönemin eğitim ve öğretimi hakkında ayrıntılı veriler sağlamaktadır. Döneminde tutulan söz konusu arşiv kayıtların gerek birinci elden kaynak olması ve gerekse de zengin bir içeriğe sahip olması sebebiyle son dönem Osmanlı ilmiye teşkilatı ve ulema sistemiyle beraber dönemin eğitim-öğretim kurumlarındaki işleyişi ortaya koyması bakımında önem taşımaktadır. Bu bağlamda Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi sırasında Osmanlı hakimiyetine geçen ve Osmanlı taşra idaresinde önemli bir merkez konumuna yükselen Halep'te yaşayan son dönem Osmanlı uleması incelenmeye çalışılmıştır. Halep'teki Osmanlı ulemasını ele alan müstakil bir araştırmanın olmaması bu çalışmanın çıkış noktasını teşkil etmiştir. Meşihat Arşivi'nde muhafaza edilen sicil-i ahval dosyalarından faydalanılarak hazırlanan bu araştırma, Halep'te doğan ve aldıkları eğitim sonrası Osmanlı ulemasına dahil olan 20 kişinin aldıkları eğitim ve sonrasında yerleştikleri kurumları ele alınarak, bu şahısların biyografileri oluşturulmuştur.

Biyografileri oluşturulan ulemadan şahısların dosyaları incelendiğinde, kayıtlara yansımış kişilerin 1844-1890 yılları arasında dünyaya geldikleri tespit edilmiştir. 1844 yılında Halep'te doğan Bekrî Efendi ile başlayan bu araştırma, 1890 yılında doğan ve çalışmanın nihayetini oluşturan Muhammed Ali Efendi ile sonlandırılmıştır.

Halep ulemasının kullandıkları ünvanlar veya lakaplara bakıldığında

tamamının efendi olarak kayıtlara geçtiği tespit edilmiştir. Bu kişilerden bir kısmı esnaf çocuğu olduğu ve bir kısmının ise devlet idaresinde veya şehir mahkemelerinde çalışan memurların çocukları olarak kaydedilmiştir. Örneğin; Şeyh Bekrî Efendi, Halep'te kürekçilik sanatıyla uğraşan Hacı Ahmed Efendi'nin oğlu iken Ağa zâde mahlası ile tanınan Muhammed Beşir Efendi Halep Vilayeti'nde ziraat işleriyle tanınan Ağazâde Hasan Efendi'nin oğludur. Yine Abdurrahman Efendi, şehrin ileri gelen ulemalarından Şeyh Ahmed Efendi'nin oğlu iken mahfuz mahlası ile bilinen Mahmud Efendi, Halep mahkemesi fetva kaleminde memur olan Rayhavi zâde Şeyh Mustafa Efendi'nin oğludur. Bu durum Halep'te Osmanlı eğitim sistemi içinde eğitim gören öğrencilerin genelini kapsayan bir eğitim sistemi ile yürütüldüğüne işaret etmektedir.

Tercüme-i hal varakalarında Halepli ulemanın eğitim durumları hakkında ayrıntılı malumat verilmektedir. Ulema, eğitim ve öğretim hayatına genellikle mahalle ve sıbyan ile iptidai mekteplerinde başlamıştır. Akabinde ortaöğretim (rüştîye) eğitimlerini rüştîyelerde, camilerde ve dönemin ünlü hocalarından ders alarak devam ettirmişlerdir. Halep'teki Osmanlı ulemasının ders aldığı veya sonradan göre yaptığı medreseler arasında; Karnahiye Medresesi, Osmaniyye Medresesi, Şabaniyye Medresesi, Ezher Medresesi, Asruniye Medresesi, Servî Medresesi, Seyyafiye Medresesi, Beyyaza Medresesi, Camii-i Kebir-i Ömerî Medresesi, Şeyh İbrahim Camii Medresesi ve Nureddin Şehid Medresesi'ni zikretmek mümkündür. Ulemanın genelinin eğitim sürecinde görükları müfredatta geniş bir alana yayılan ders yelpazesi bulunmaktaydı Verilen eğitimde; Kur'an-ı Kerim, Hadis, Fıkıh, Tefsir, Ahlak, Mantık, Hesap, Kıraat, Arapça ilimler, Doğa Felsefesi, Tarih, güzel ahlak, yazı yazma dersleri hat, imla ve cümle bilgisi dersleri yer almaktaydı.

Halepli son dönem Osmanlı ulemasının bildikleri lisanları ifade etmek için umumiyetle; "aşınadır, okur-yazar, tekellüm ve kitabet eder, yalnızca tekellüm eder" gibi ibareler kullanılmıştır. Yaygın olarak bilinen ve kullanılan diller arasında Arapça, Türkçe ve Farsça lisanları bulunmaktaydı.

Halepli ulemadan çalışmamıza konu olan şahısların sicil dosyalarından hareketle Seyyid İbrahim Efendi ve Mehmed Şefik Efendilerin bekar olduğu ve herhangi bir evlilik yapmadığına; Bekir Efendi, Şeyh Zerkâ Efendi, Muhammed Beşir Efendi, Abdurrahman Efendi, Mahmud (Mahfuz) Efendi, Muhammed Necib Efendi,

Şeyh Mustafa Efendi, Muhammed Safvet Efendi, Muhammed Ali Efendi, Şeyh Abdülkadir Efendi, Muhammed Bahaeddin Efendi, Muhammed Refet Efendi, Muhammed Salih Efendi, Osman (Zeki) Efendi, Şeyh Mehmed Nakiyüddin Efendi, Abdülkadir Efendi ve Muhammed Ali Efendilerin evli olup, çocuklu bir hayat sürdürdükleri görülmektedir.

Halep ulema sınıfına mensup söz konusu kişilerin fiziksel özellikleri genellikle uzun ile orta boylu, buğday tenli ve ela gözlü ibareleri kullanılarak tarif edilmiştir. Görev aldıkları memuriyetler arasında genellikle naiblik, müftülük, şer'iyeye mahkemesi başkâtipliği, baş kitabet ve müderrislik gibi memuriyetler bulunmaktaydı.

Son dönem Halep ulemasına mensup kişilerin sicil-i ahval dosyalarından yola çıkılarak kaleme alınan bu çalışma, Osmanlı döneminde Halep Eyaleti'nin merkezi olan Halep Kazası'nda eğitim alan çocukların nasıl bir rahle-i tedrisattan geçtiğini ortaya koymasına bakımında önemlidir. Ayrıca Osmanlı eğitim sistemi içinde eğitim alan bireylerin hangi dersleri aldıkları, eğitim sonrasında memuriyetlerin hangi kademelerinde görev alabilecekleri hakkında ip uçları sunmaktadır. Bu bakımdan araştırmanın uzun yıllar Osmanlı Devleti'nin toprakları olan ve taşra yapılanmasındaki önemli bir kültür ve eğitim şehri olan Halep'in şehir, aile ve biyografi tarihi araştırmalarına katkı sunması ve yapılacak araştırmalara bir basamak olması hedeflenmiştir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

İstanbul Müftülüğü Bâb-ı Meşihat Arşivi (MŞH. SAİD): 131-15-1; 131-15-3; 131-15-2; 72-27-1; 72-27-2; 72-27-3; 72-27-4; 72-27-5; 129-29-1; 129-29-2; 129-29-3; 129-29-4; 129-29-2; 157-4-1; 157-4-2; 157-4-4; 157-4-5; 157-4-6; 157-4-7; 157-4-8; 157-4-9; 157-4-10; 157-4-11; 157-4-12; 157-4-2; 157-4-3; 157-4-1; 129-26-1; 129-26-3; 129-26-5; 129-26-1; 129-26-3; 129-26-4; 129-26-2; 209-6-1; 209-6-2; 209-6-3; 209-6-5; 209-6-2; 209-6-4; 156-5-1; 156-5-1; 156-5-1; 156-5-5; 156-5-7; 156-5-2; 127-18-1; 127-18-2; 127-18-3; 127-18-6; 127-18-12; 127-18-1; 127-18-2; 127-18-3; 127-18-4; 127-18-5; 127-18-8; 127-18-10; 127-18-13; 127-18-14; 127-18-7; 127-18-9; 127-18-11; 127-18-10; 125-16-1; 125-16-1; 125-16-1; 125-16-3; 125-16-4; 125-16-2; 155-22-1; 155-22-3; 155-22-4; 155-22-5; 155-22-6; 155-22-1; 155-22-7; 155-22-8; 155-22-10; 155-22-10; 155-22-12; 155-22-13; 155-22-14; 155-22-3; 155-22-2; 131-16-1; 131-16-2; 131-16-1; 131-16-3; 131-16-2; 157-15-1; 157-15-1; 157-15-3; 157-15-4; 157-15-5; 157-15-1; 157-15-6; 157-15-7; 157-15-8; 157-15-9; 157-15-11; 157-15-2; 128-24-1; 128-24-1; 128-24-2; 128-24-3; 128-24-4; 128-24-5; 128-24-1; 128-24-2; 128-24-3; 128-24-4; 128-24-2; 129-19-2; 129-19-1; 129-19-1; 129-19-3; 129-19-4; 129-19-5; 129-19-2; 158-1-1; 158-1-2; 158-1-4; 158-1-5; 158-1-6; 158-1-7/1; 158-1-7/2; 158-1-2; 158-1-10; 158-1-11; 158-1-12; 158-1-13; 158-1-3; 158-1-4; 117-7-2; 117-7-2; 117-7-1; 117-7-2; 117-4-3; 117-4-1; 117-4-3; 117-4-1; 117-4-3; 117-4-2; 130-7-1; 130-7-1; 130-7-3; 130-7-4; 130-7-2; 209-8-1; 209-8-3; 209-8-4; 209-8-3; 209-8-1; 128-32-1; 128-32-1; 128-32-2; 128-32-3; 128-32-2; 72-27-2; 72-27-2; 119-4-2; 117-7-2.

2. Araştırma-İncelemeler

Akköz, Hakan, “XIX. Yüzyılda Halep Vilayetinin Etnik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Journal of History and Future*, 3/1 (April 2017), ss. 256-271.

Akköz, Hakan, *XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Halep Vilayetinin Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Durumu (İngiliz-Amerikan Kaynaklarına Göre)*, (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kahramanmaraş 2016.

- Bayraktar, Hilmi, *XIX. Yüzyılda Halep Eyaletinin İktisadî Vaziyeti*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Tarih Şubesi Yayınları, Elazığ 2004.
- Çakar, Enver, *17. Yüzyılda Halep Eyaleti ve Türkmenleri*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ 2006.
- Çakar, Enver, *XVI. Yüzyılda Halep Sancağı (1516-1566)*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Tarih Şubesi Yayınları, Elazığ 2003.
- Çeker, Mustafa Ertuğrul, *Suriye Türkleri ve Türkiye-Suriye İlişkileri (Osmanlı Dönemi)*, (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş 2010.
- Demirbaş, Uğurhan vd. (Yay. Haz.), *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-İngiliz İlişkileri*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, C. I, Ankara 2004.
- Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2007.
- Dikbaş, Kader, *Tokat ve Amasyalı Son Devir Osmanlı Uleması*, (Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzincan 2018.
- Doğan, Osman – Dönmez, Mustafa İsmail (Edl.), *Halep'te Osmanlı İzleri (1516–1918) 402 Yıllık Osmanlı Hâkimiyetinde Halep'te Cami, Tekke, Zaviye ve Türbeler*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2014.
- Elçiçeği, Büşra-Yılmaz, Ali, “Maârif Salnâmelerine Göre Halep İdadisinde Eğitim (1898-1904)”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 23, S. 1 (Mart 2021), ss. 51-69.
- Emecen, Feridun, “Mercidâbık Muharebesi”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, TDV Yayınları, Ankara 2004, ss. 174-176.
- Emecen, Feridun, “Selim I”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, C. 36, TDV Yayınları, İstanbul 2009, ss. 407-414.
- Erol, Mehmet, *Halep Türkmenleri*, Grafiker Ofset Yayıncılık, Ankara 2012.

- Evliya Çelebi, *Seyahatname*, IX. Kitap. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000.
- Eyiler, Burcu Akça, 20. *Yüzyıl'da Batum Ulemâsı (Meşihat Arşivine Göre)*, (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzincan 2019.
- Günay, Nejla, “Ermenilerin Kurdukları Cemiyetler ve Komitelerin Maraş ve Çevresindeki Faaliyetleri”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 3 (2012) ss. 21-44.
- Hakan Özoğlu, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2009.
- İpşirli, Mehmet, “Bâb-1 Meşihat”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, TDV Yayınları, İstanbul 1991, ss. 362-363.
- İpşirli, Mehmet, “İlmiye”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, TDV Yayınları, İstanbul 2000, ss. 141-145.
- İpşirli, Mehmet, “Osmanlı İlmiye Mesleği Hakkında Gözlemler” *Osmanlı Araştırmaları Dergisi VII-VIII*, İstanbul, 1988, ss. 273-285.
- İşlek, Fatma, “*Meşihat Arşivi'ne Göre Osmanlı'nın Son Döneminde Maraşlı İlmiye Sınıfı*”, (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hatay 2021.
- Kalafat, Mustafa, “Suriye Türk Halk Kültüründen Kesitler”, *Türk Yurdu Dergisi*, S. 137 (2014), s. 30-34.
- Kaya, Erol, *Erzincanlı Son Devir Osmanlı Uleması*, Erzincan Üniversitesi Yayınları, Erzincan 2017.
- Kaya, Erol-Birol, Nurettin, *Sivaslı Son Dönem Osmanlı Uleması*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2019.
- Koltuk, Nuran vd. (Yay. Haz.), *Osmanlı Belgelerinde Halep*, Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları, İstanbul 2018.
- Köprülü, Fuad, “Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti”, *Vakıflar Dergisi*, S.1, Ankara 1938, ss. 1-6.

Masters, Bruce, “Halep/Osmanlılar Dönemi”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, C. 15, TDV Yayınları, İstanbul 1997, ss. 244-247.

Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, MEB. Yayınları, İstanbul 1993.

Ölmez, Oğuz, “*Meşihat Arşivi’ne Göre Osmanlı’nın Son Döneminde Ayntablı İlmiye Sınıfı*”, (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hatay 2021.

Özer, Mehmet Fatih, *Osmanlı İlmiye Teşkilatı Araştırmalarında Kullanılabilecek Temel Kaynaklar*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2014.

Öztürk, Mustafa, “1861-1865 Dönemi Halep Vakıflarının Muhasebesi”, *Turkish Studies*, Volume 9/4 (Spring 2014), p. 951-966.

Öztürk, Mustafa, *16. Yüzyılda Kilis Urfa Adıyaman ve Çevresinde Cemaatler-Oymaklar*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ 2004.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C. II, İstanbul 1993.

Tamaç, Büşra, *Son Dönem Osmanlı Üsküp Uleması (1839-1913)*, (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2020.

Toraman, Ali, *Osmanlı İlmiye Bürokrasi’nde Maraşlılar (1879-1909)*, (Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Giresun 2017.

Uluçam, Abdüsselam, “Halep Ulu Camii”, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C. 15, İstanbul 1997, ss. 248-249.

Uras, Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yayınları, İstanbul 1976.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu

Basımevi, Ankara 1988.

Yaslıçimen, Sena, *Halep Mekteb-i İdadisi (1888-1918)*, (Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2018.

Yâzîcî, Tâlib, “Halep”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, C. 15, TDV Yayınları, İstanbul 1997, ss. 239-244.

DİZİN

A

Abbasiler, 6
Abdullah el-Bâbinsî, 12
Abdurrahman Efendi, vii, x, xi, 28, 29, 32, 33, 39, 49, 63
Abdurrahman Nesîb Efendi, 34
Abdülkadir Efendi, viii, x, 37, 38, 45, 46, 50
Abdülkadir Geylani, 29
Abdülmecid Râfî Efendi, 34
Adana, 12
Adliye, 17
Aghedat, 13
Aghel, 13
Ağazâde Hasan Efendi, 27, 49
Ahmed b. Tolun, 6
Akdeniz, 5
Ali Paşa, 10, 11, 15
Amarat, 13
Anadolu, 5, 8, 12, 13, 22, 24, 69
Antakya, 8, 12, 16
Arab Vilayeti, 8
Arapça, iii, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 49
Araplar, vii, 13
Arslantaşoğlu Alpı, 6
Arşidük Ferdinand, 10
Artuklu Belek b. Behram, 6
Artukoğlu İlgazi, 6
Asım Efendi, 34
Asruniye Medresesi, 34, 49
Attarzâde Şeyh Selim Efendi, 32
Attarzâde Şeyh Taha Efendi, 32
Azez, 14

B

Bab, 14, 32, 36, 38, 39
Bab Kasabası, 32
Bâb-ı Meşihat, vii, 2, 3
Babü'l-cübûl Kazası, 32
Bahdınan, 15
Bakras, 14
Behram Paşa, 9, 17, 18

Ben-i Saçar, 13
Beroia, 5
Beyrut, 8, 12, 44
Birecik, 13, 14
Bizans, 6, 17, 19
Bozulus Türkmenleri, 14

C

Canberdi Gazali İsyanı, 8
Canbulat b. Kasım el-Kürdî, 9
Canbulatoğlu Ali Paşa, 9, 10
Carabulus, 14
Cebel-i Seman Kazası, 26, 31, 45
Cevdet Paşa, 12
Cisr-i Şuğur Kazası, 33, 36
Cünd-i Hims, 6
Cünd-i Kınnesrin, 6

Ç

Çağalazâde Sinan Paşa, 10
Çaldıran Savaşı, 15
Çeçen, 16
Çerkezler, vii, 13, 16
Çömlekçi-zâde Kemal Çelebi, 8

D

Dellalbaş Sokağı, 34, 45
Diyarbakır, 14, 16
Dürzi Emiri Ma'anoğlu Fahrettin, 10

E

Ebu Ubeyde b. Cerrah, 6
Emeviler, 6
Erfuddi, 13
Ermeni Patrikliği, 15
Ermeniler, vii, 13, 14, 15, 54
Erzurum, 14
Eskişehir, 10
Eşreffiye, 14
Eyyubiler, 10
Ezher Medresesi, 28, 32, 37, 49

F

Fatih Sultan Mehmed, 15, 20, 22, 55
Faysal el-Haşimî, 12
Fedan, 13
Ferafere Mahallesi, 34, 39, 45
Ferhat Paşa, 8
Fırat Nehri, 13

G

Golan, 14
Gündüzlü Behisni, 14
Güranzade Hacı Muhammed Sadık Efendi, 35
Güranzade Muhammed Sadık Efendi, 30

H

Hacarzade, 28
Hacı Ahmed Efendi, 26, 49
Hacı Şerif Efendi, 37, 38
Halaba, 5
Halaviyye, 17, 19
Halep Defterdarı, 8
Halep Sancağı, i, vii, 1, 2, 12, 14
Halep Ulu Camii, 17, 18, 54
Halep Vilayeti, i, iii, 1, 16, 20, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 49
Halman, 5
Hama, 14, 42
Hamdanî Seyfüddevle, 6
Hamdanîler, 6
Hamevî, 17, 19
Hasan Tahsin Efendi, 34
Hatice Hanım, 27, 28
Haydar Bey, 10
Hayderriye, 14
Hazret-i Yahya, 17
Hessale Köyü, 16
Hitit Krallığı, 5
Hurşid Efendi Mektebi, 34
Hülagu, 7
Hüllük, 14
Hüsrev Paşa, 9, 17
Hüsreviyye Paşa, 17
Hz. Dâvûd, 8
Hz. Hüseyin, 34, 40

Hz. Ömer, 29

I

Ibn Haddal, 13
II. Baudoin, 6
II. Mahmud, 2, 23

İ

İdlip Kazası, 33
İngiliz, 12, 16, 51, 52
İran, 5, 10, 11
İskenderun, 9, 33, 35
İstanbul, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 15, 17, 18, 20, 21, 22, 24, 41, 51, 52, 53, 54, 55, 69
İyaz b. Ganm, 6

K

Kadı Asker, 14
Kadı-zâde Ali Paşa, 10
Kahire, 22, 37
Kalacı Şeyh Ali Efendi, 27
Karlık Mahallesi, 32
Kazan b. Argun, 7
Kemâleddin Efendi, 34
Kınık, 14
Kilis, 9, 10, 46, 54
Kiyalizade Seyyid Salih Efendi, 36
Kolan Türkmenleri, 14
Kozan, 12
Kuveyk Irmağı, 8
Kuyucu Murat Paşa, 10
Kürtdağı, 14
Kürtler, vii, 13, 14, 15

L

Lazkiye, 14, 16

M

Mahmud Efendi, 29, 44, 49
Mahmud Zengi, 6
Malatya, 14
Maraş, 3, 12, 15, 40, 42, 53
Mardin, 14, 16
Mehmed Şefik Efendi, viii, x, xi, 43,

44, 64
Mehmet Reşid Paşa, 15
Menbiç, 8, 14
Mescidü'l-Etras, 6
Meşihat Arşivi, i, ix, 1, 2, 3, 4, 51, 53,
54
Mezopotamya, 5, 16
Mısırlı İbrahim Paşa, 11
Muaviye b. Ebu Süfyan, 6
Muhammed Ali Efendi, viii, x, 2, 35,
36, 46, 47, 48, 50
Muhammed Bahaeddin Efendi, viii, x,
xi, 39, 40, 50, 68
Muhammed Beşir Efendi, vii, x, xi,
27, 28, 49, 62
Muhammed Efendi, 28, 34, 35, 38, 40,
45
Muhammed Fuat Efendi, 34
Muhammed İsmet Efendi, 34
Muhammed Mekkî Efendi, 34
Muhammed Necib Efendi, vii, x, 30,
31, 49
Muhammed Refet Efendi, viii, x, 35,
40, 41, 50
Muhammed Safvet Efendi, viii, x, xi,
34, 35, 50, 66
Muhammed Salih Efendi, viii, 41, 42,
50
Muhammed Vahid Efendi, viii, 33, 34
Muhammed Vecih Efendi, 34
Muhammed Zühtü Efendi, 34
Mustafa Naîm Efendi, 34
Mustafa Zarif Paşa, 12
Münbiç, 14, 36, 38, 39, 42, 44
Müstedambey Mahallesi, 30, 31

N

Nablusî Şeyh Yusuf Efendi, 32
Nikefhoros, 6

O

Osman Efendi, 21, 42, 43
Osmaniye Medresesi, 27, 28, 36, 41,
46
Osmaniyye Medresesi, 27, 49

P

Palmira, 13
Payas, 12, 33
Phokas, 6
Protestan, 16

R

Rakka Kazası, 28, 29, 33, 39
Ravendan, 14
Ridaniye Savaşı, 7
Roma, 5
Rumeli, 8, 24
Rumkale, 14

S

Sadîkîzâde Ahmet Efendi, 32
Sebaa, 13
Selahaddin-i Eyyübi, 7
Seleukos Nikator, 5
Servî Medresesi, 34, 49
Seyfoğlu Emir Yusuf, 10
Seyyid İbrahim Efendi, viii, x, 36, 37,
49
Seyyid Nasır Efendi, 31
Sıtkı Efendi, 34
Soçni, 13
Soran, 15
Sultâniyye Medresesi, 17, 20
Suriye, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 14, 15, 19, 36,
52, 53, 61
Suruç, 14

Ş

Şabaniye Medresesi, 29, 30
Şam Vilayeti, 8
Şehsuvaroğlu Ali Bey, 8
Şerife Hanım, 36
Şeyh Abdülkadir Efendi, viii, x, 37,
38, 50
Şeyh Ahmed Efendi, 28, 49
Şeyh Bekrî Efendi, x, 26, 37, 49
Şeyh Emin Efendi, 32
Şeyh Fütûh Efendi, 32
Şeyh Hasan Efendi, 42
Şeyh Haşim Efendi, 34
Şeyh İsa Efendi, 32

Şeyh Mehmed Nakiyüddin Efendi,
viii, x, 44, 45, 50
Şeyh Mesut Efendi, 32, 38
Şeyh Muhammed Efendi, 31, 32, 38
Şeyh Mustafa Efendi, viii, x, xi, 27,
29, 30, 31, 32, 33, 49, 50, 65
Şeyh Zerkâ Efendi, vii, xi, 27, 49, 60,
61

T

Tanzimat, 3, 12
Telkere, 14
Temeşvar Beyliği, 10
Timur, 7
Trablusşam, 8, 10, 43
Tutuş, 6, 17
Türkistan, 13
Türkmenler, 13, 14

U

Ulu Cami, 17

Urfa, 10, 12, 28, 40, 54

Ü

Ümeyye Camii, 17

V

Veled Ali, 13
Veziriazam Murat Paşa, 10
Vilayet Nizamnâmesi, 12

Y

Yavuz Sultan Selim, 7, 8, 12
Yeniçeri Ocağı, 2

Z

Zekeriya Camii, 17
Zor, 12, 14, 16

EKLER

Ek 1. Bekri Efendi'nin Tezkere Sureti¹⁴⁸

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دَوْلَتِ عَلِيّهٔ عُثمَانِیّهٔ تَزْكَرَةُ بَكْرِ عَفَنْدِی

اسم و شهرتی	پدری اسمیه عمن نامی	والدسی اسمیه عمن نامی	تاریخ و محل ولادت	ملکی	صنعت و صفت و خدمت و انتخاب صلاحیتی	مناهل و زوجیه متمدد اولوب اولدیهی	درجات و صروف عسکریهی
محمد علی	محمد علی	محمد علی	۱۲۰۰	ایسرا	مقدمه	۱۲۰۰	۱۲۰۰

اشکانی				سجل نفوسه قید اولنان علی			
بوی	اکور	سپا	علامت فارقه نوبه	ولایتی	قصاصی	عده و قریبسی	سوقای
اونزده	۱۱	عبدی	نیم	ح	فازنده	نیم	خدا

بالاده اسم و شهرت و حال و صفتی محرر اولان **محمد علی** دولت علیه تک تابعیتی حائر اولوب
اول صورتیه جریده نفوسه مقید اولدیهی مشتمل اشوی تذکره اعطا قلدی!

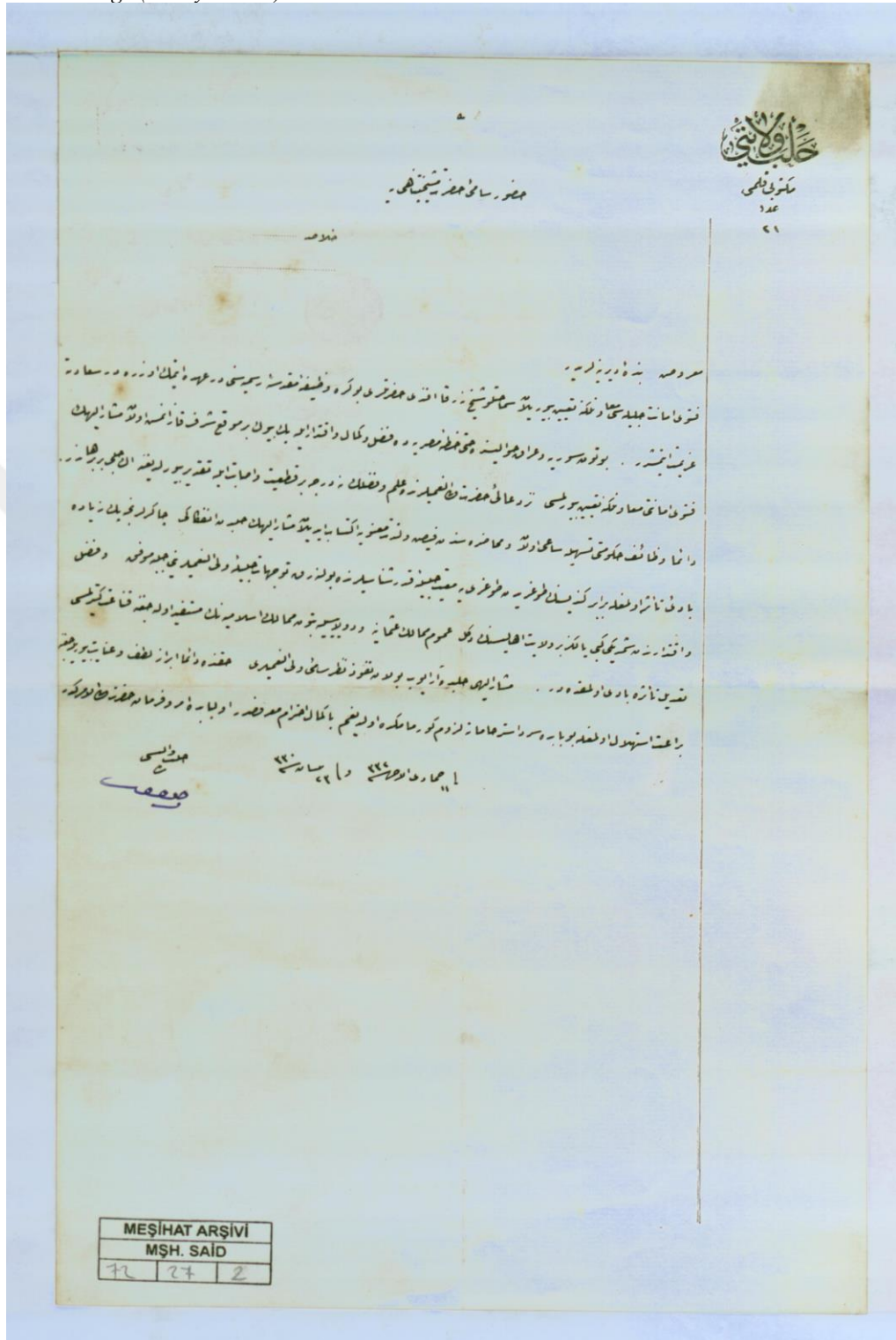
محمد علی کوردی

نظارت
الخطیه

MESHAT ARŞIVI
MŞH. SAİD

¹⁴⁸ MŞH. SAİD. 131-15-2.

Ek 2. Halep Ulemasından Şeyh Zerkâ Efendi'nin Halep Fetva Emaneti Muavinliği'ne atandığını bildiren belge (7 Mayıs 1914)¹⁴⁹

¹⁴⁹ MŞH. SAİD. 72-27-2.

Ek 3. Halep Ulemasından Şeyh Zerkâ Efendi'nin Halep Fetva Emaneti Muavinliği'ne atandığını bildiren belgenin transkripsiyonu (7 Mayıs 1914)¹⁵⁰

Haleb Vilâyeti
Mektûbî Kalemî
Aded
21

Marûz-ı bende-i dîrînaledir

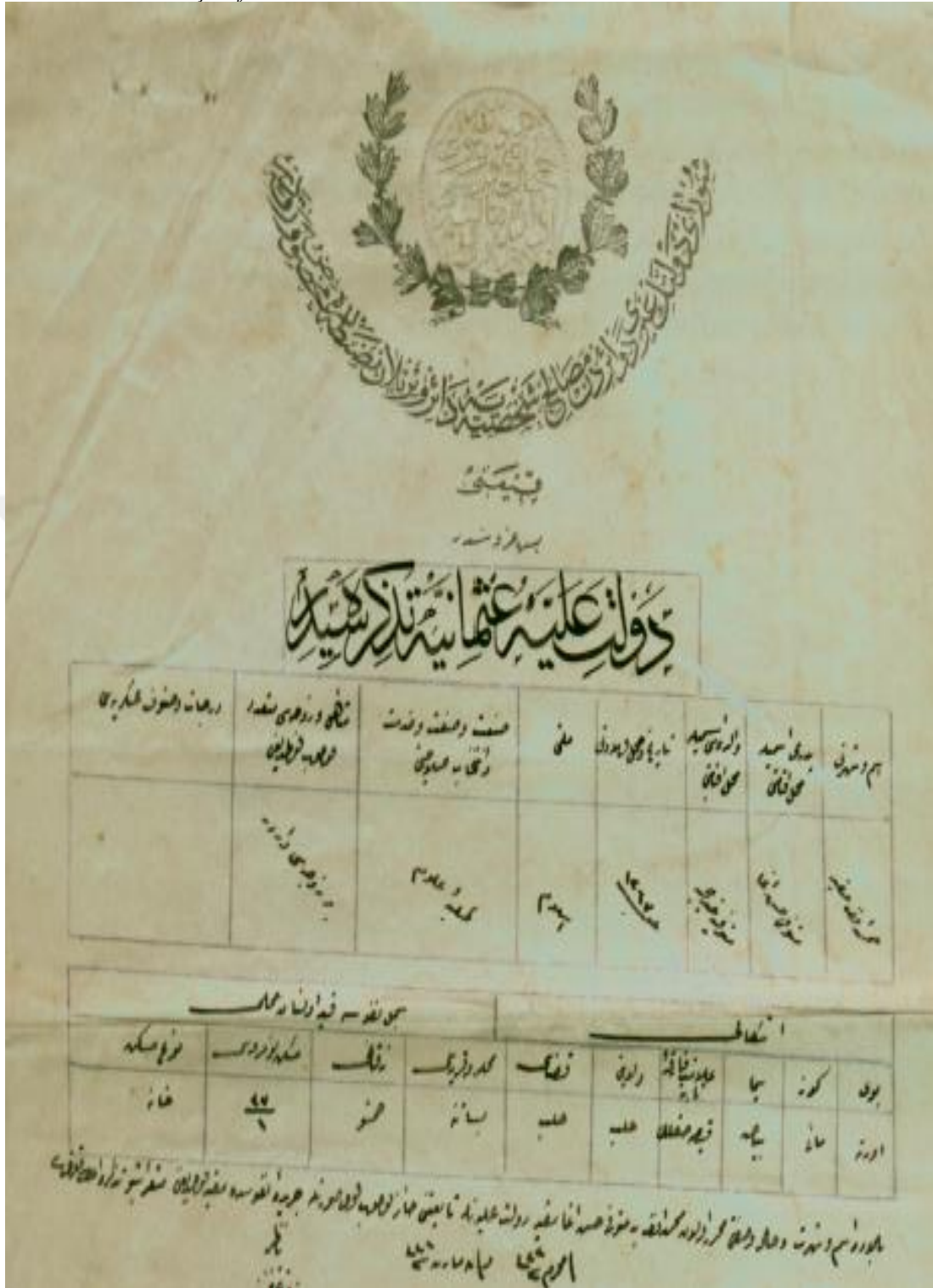
Fetva emânet celilesi muavinliğine tayin buyurulan semahetlü Şeyh Zerkâ Efendi hazretleri bu kere vazife-i mukaddese-i resmiyesini der-uhde etmek üzere Dersaadet'e azimet etmiştir. Bütün Suriye ve Irak havalisinde hatta Hıttâ-i Mısriyye'de fazl u kemal u iktidar ile pek büyük bir mevki-i şeref kazanmış olan müşarünileyhin fetva emaneti muavinliğine tayin buyrulması nezd-i ali-i hazret-i veliyü'n-niamilerinde ilm ve fazlın ne derece bir katiyyet ve isabet ile takdir buyurulduğuna en celi bir bürhandır. Daime vazaif-i hükûmeti teshile sai olan ve muhadarasından feyz ve lezzet-i maneviyye iktisab edilen müşarünileyhin Haleb'den infikakı çakerlerince pek ziyade bad-i teessür olmakla beraber kendisinin doğrudan doğruya maiyyet-i celile-i kadir-şinâsilerinde bulunarak teveccühat-ı celile-i veliyyü'n-niamîlerini celbe muvaffık ve fazl ve iktidarından şimdiki gibi yalnız bir vilayet ahalisinin değil umum memalik-i osmaniye ve dolayısıyla bütün memalik-i islamiyenin müstefid olacağına kanaat getirilmesi ta'dil-i taire ??? bâdî olmaktadır. Müşarün-ileyhi Haleb'de arayıp bulan nüfuz nazar-ı sami-i veliyyü'n-niamileri hakkında daima ibraz-ı lutf ve inayet buyurulacağına beraat-ı istihlal olmağla bu babda serd-i istirhamata lüzum görmemekde olduğum ba-kemal-i ihtiram maruzdur ol-babda emr ve ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 11 Cemâziye'l-ahir sene 1332 ve fi 23 Nisan sene 1330

Haleb Valisi

¹⁵⁰ MŞH. SAİD. 72-27-2.

Ek 4. Muhammed Beşir Efendi'nin tezkere sureti¹⁵¹

¹⁵¹ MŞH. SAİD. 129-29-2.

Ek 6. Mehmed Şefik Efendi'ye ait tezkere sureti¹⁵³

¹⁵³ MŞH. SAİD. 119-4-2. Belgenin Latin Alfasbesi'ne çevrilmiş hali için bk. *Tablo. 1.*

Ek 7. Şeyh Mustafa Efendi'nin tezkere sureti¹⁵⁴

¹⁵⁴ MŞH. SAİD. 156-5-2.

Ek 8. Muhammed Safvet Efendi'nin tezkere sureti¹⁵⁵

Ek 10. Muhammed Bahaeddin Efendi'nin tezkire sureti¹⁵⁷

¹⁵⁷ MŞH. SAİD. 128-24-2.

ÖZGEÇMİŞ

(Özkan DİNÇ)

1992 yılında Hatay'ın Belen İlçesi'nde doğdu. İlköğrenimini doğduğu ilçedeki Sebati Gönenç İlköğretim Okulu'nda başlayıp, İzmir Bornova Ortaokulu'nda 2005 yılında tamamladı. 2006 yılında başladığı İzmir Çınarlı Endüstri Meslek Lisesi'nden 2010 yılında mezun oldu. 2012 yılında Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü kazandı ve 2016 yılında mezun oldu. Aynı yıl içinde Mustafa Kemal Üniversitesi'nden Pedagojik Formasyon Sertifikasını aldı. 2015 yılında başlamış olduğu Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Adalet Bölümü'nde 2019 yılında mezun olmuştur. 2018 yılında Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programında okumaya hak kazandı. Ayrıca Dinç, 2015-2021 yılları arasında Adalet Bakanlığı bünyesinde Hatay'ın Reyhanlı Adliyesi'nde zabıt katibi olarak görev yaptı. 2021 yılı aralık ayı itibariyle İstanbul Gaziosmanpaşa İcra Müdür Yardımcılığı'na atanan Dinç, 2023 yılı itibariyle Hatay İcra Müdür Yardımcısı olarak atanmış olup halen bu görevini sürdürmektedir.

e-mail: ozkandinc31@hotmail.com

(BOŞ SAYFA)

